

Nr. 155, januari 2012

MOLEN *Wereld*

175 Jaar NSBM molenassen (2)

Maandblad
over molens en
hun opvolgers
15e jaargang, nr. 1

COLOFON

Redactie & administratie:

Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle,
Tel./fax: +31 (0)79-5931303
E-mail adres: jsbakker@molenwereld.nl

Verschijsning:

Elf maal per jaar, als regel op de eerste woensdag van de maand. Gedurende de maanden juli en augustus verschijnt één gecombineerd nummer.

Uitgave:

De 'Molenwereld' is een uitgave van de Stichting Molenwereld
Benedenrijweg 521 2987 VA Ridderkerk
Tel.: 0180-411018

Uitgever:

dhr. S.J. J. Veerman
Zwanebloem 51, 2954 NH Alblasserdam
Tel.: 06-23974997
E-mail adres: sjv@xs4all.nl

Redactie:

dhr. J.S. Bakker
Moerdijkstraat 37 2751 BE Moerkapelle,
Tel/fax 079-5931303
E-mail adres: jsbakker@molenwereld.nl

dhr. B.H.J. Mols
Provincialeweg Zuid 42, 4286 LM Almkerk,
Tel.: 06-50283248
E-mail adres: bart68@planet.nl

Advertenties:

J. Ottevanger
Molenviergang 2 2761 BK Zevenhuizen
Tel.: 0180-638180 / Fax: 0180-638179
E-mail adres: adv@molenwereld.nl

Abonnementen:

Tel.: +31 (079)-5931303 (na 18.00 uur) / Fax: +31 (079)-5931303
Nederland (€ 47,50) per jaar (incl. 6% BTW).

Overige landen Europa (€ 65,-)
Andere landen prijs op aanvraag.

De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan.

Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd.

De in het lopende abonnementsjaar (van januari t/m december) reeds verschenen nummers worden na ontvangst van het abonnementsgeld direct toegezonden, indien nog voorradig.

Prijs losse nummers: in Nederland € 6,-;
overig Europa € 7,- (exclusief porto).

Donateurs van de Stichting Molenwereld ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van € 62,50.
Op schenkingen en legaten aan de Stichting Molenwereld is artikel 24 lid 4 van de Successiewet van toepassing.

Bankrelatie:

Voor Nederland: Postbank 4506935 / Rabobank 3750.30.867
Voor België: Postcheque 000-1746998-28

Kopij:

Zenden aan de redactie van de Molenwereld,
Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle.

Lay-out en Druk:

Vis Offset, Alphen aan den Rijn. E-mail: info@drukkerij-vis.nl

ISSN 1387-2974

© COPYRIGHT 2012 Stichting Molenwereld Moerkapelle.
Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Redactioneel

Allereerst en allermeeft wensen de redactie, de medewerkers en het bestuur van de Stichting Molenwereld u bij het uitkomen van het eerste nummer van de vijftiende jaargang een in alle opzichten gezegend, voorspoedig 2012 toe. We laten onze wensen dit keer vergezeld gaan van een bijzonder fraaie middenplaat van de De Bachtenaar bij Vlist; een foto van Joop Vendrig.

Een bijzonder woord van dank aan allen die ook in 2012 weer helpen om *Molenwereld* in de lucht te houden. Dat gaat niet vanzelf. Daar komt heel wat voor kijken. Zo weet de drukker ons iedere keer weer te verrassen met een topproduct; staaltjes vakmanschap en creativiteit. Het zal misschien niet in de gaten lopen, maar bij het decembernummer zijn ongekende hoogten bereikt. Het was tobben met de voorplaat: of foto's die 'het' niet hadden terwijl een mooie foto die wel goed bij het hoofdartikel past een liggende was die te weinig speelruimte bood. Het probleem is op een uitzonderlijk knappe manier opgelost.

Op pagina 434 staat de originele foto. Vergelijk maar eens met de voorplaat... Heel, heel erg knap; petje af!

Het hoofdartikel in dit nummer is het tweede en laatste deel over de molenassen van de NSBM, waarvan de oudste nog bestaande dit jaar hun 175-jarig jubileum vieren. Daarmee was dit nummer al weer grotendeels gevuld.

En Balie Kluiver moet soms mee met het nieuwe molenbeleid.

JSB

Bij de omslag voorzijde: De Vrijheid in Schiedam is een indrukwekkende molen. Een van de oudste molenassen van Nederland doet er nog steeds dienst, gegoten in 1838 bij Anthony Nolet. Nolet geraakte in dat jaar in conflict met de NSBM in verband met het doorbreken van het octrooi. Het is heel goed mogelijk dat het onder meer ging om de as van De Vrijheid (foto Bas Koster, 29 juni 2006).

Bij de omslag achterzijde: De korenmolen van De Wijk in Drenthe maalt in een winterse entourage. Ook de as van deze molen illustreert de verkeerde zuinigheid voor de Zuidplaspolder. De as werd in 1863 aan deze polder geleverd en kwam te liggen in molen C bij Moordrecht en werd vandaar in 1977 verkocht naar De Wijk. Dezelfde soort verkeerde zuinigheid demonstreerde de polder ook bij roeden. De Zuidplasmolens hebben tot het einde toe met houten roeden gemalen. Toen het polderbestuur besloot om over te stappen op stoombemaling nam men tevens het besluit geen nieuwe roeden meer aan te schaffen, want er lagen er per slot nog vijf klaar. Korte tijd later bleek nog de aanschaf van drie nieuwe roeden noodzakelijk! (foto H. Noot, 5 maart 2005).

INHOUD

pagina

MOLENSACTUEEL	3
MOLENSACTUEEL: Restauratie Oostmolen Mijnsheerenland vordert	11
MOLENSACTUEEL: De Geesina op weg naar completering	12
<i>Dick Kenbeek</i>	
ZOEKER	13
MOLENSACTUEEL: Herstel De Kraai vordert gestaag	14
GRENSMOLENS	16
UIT 'T KIJKGAT	17
MOLENSACTUEEL: Stelensnuif malen	18
<i>J.S. Bakker</i>	
MOLENSACTUEEL: Fauël terug in Bergambacht	22
<i>Dick Kenbeek</i>	
NVVM-molenmakers ACTIEF	24
GESCHIEDENIS: 175 Jaar NSBM molenassen (2)	26
<i>J.S. Bakker</i>	
HELP EEN HOBBELAAR (1)	37
'T BETERE WERK: Verkoop Grathemer molen	38
'T BETERE WERK: Molen Hulst uitgekleed!	38

Afsluitdatum van de kopij voor
het februari-nummer van *Molenwereld*:

6 januari 2012

Molens **ACTUEEL**

Informatie voor deze rubriek: Redactie Molenwereld, p/a B.H.J. Mols,
Provincialeweg Zuid 42, 4286 LM Almkerk. Tel.: 06-50283248 / E-mail: bart68@planet.nl

Uw medewerking wordt zeer op prijs gesteld.

Molen De Passiebloem weer in gebruik genomen

Op 19 november is oliemolen de Passiebloem te Zwolle na een restauratieperiode van ruim een jaar officieel in gebruik genomen. Wethouder Gerrit Piek heeft de molen weer in bedrijf gesteld, door deze op de wind te kruien en de vang te lichten. De officiële handeling vond plaats in het bijzijn van omwonenden. In augustus 2010 startte de gemeente met de restauratie van de Passiebloem (*Molenwereld* 2010-10-348). Hierbij is onder meer de fundering van het vuister hersteld. Ook zijn delen van het houtwerk aan de stelling van de molen vervangen

er is ook een nieuwe sprinklerinstallatie in de molen aangebracht. De meest ingrijpende verandering was de vervanging van de molenroeden. De restauratie is mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provincie Overijssel.

Verzet verhoging Daams' molen Vaassen opgegeven

Niets staat de verhoging van Daams' molen nog in de weg (zie *Molenwereld* 2011-12-416, 417). De enige omwonende die nog in een juridische strijd was verwickeld, heeft de handdoek in de ring

gegooid. De rechtszaak in Zutphen, waarvoor nog geen datum was geprikt, zal dan ook niet worden doorgezet. De belangrijkste overweging van de bezwaarmaker hierbij is dat de wil ontbreekt, zowel bij de gemeente als bij de eigenaar van de molen (Stichting Vaassens' Molen), om iedere mogelijkheid aan te grijpen om de verhoging van de molen te voorkomen. De manier waarop zij omgaan met de nieuwe visie van de Rijksdienst voor Cultuur Historisch Erfgoed die behoud van de monumentale waarde van een molen laat prevaleren voor een verhoging is veelzeggend. De circa tweehonderd leden tellende Vereniging Vrienden van Daams' Molen was al eerder uitgeprocedeerd. De voorbereidingen voor de verhoging van de molen met 4,90 meter zijn ondanks de procedure gewoon doorgegaan. Inmiddels is ook de bouwvergunning afgegeven voor het (hoogbouw)project La Poste aan de Dorpsstraat, waarvoor de molen moet worden verhoogd.

DVD revitalisering molen De Huisman

De documentaire 'De Huisman - over ambacht, inzicht en authenticiteit' is op vrijdag 23 december in première gegaan en sinds dat moment op DVD verkrijgbaar.

De molen De Huisman staat op de Zaanse Schans en is beroemd vanwege de Zaanse mosterd die hier jarenlang is geproduceerd. Cultureel en visueel antropoloog Wendy van Wilgenburg volgde de anderhalf jaar durende, ingrijpende restauratie en reconstructie van de Zaanse molen.

Van de actieve vereniging van molensliefhebbers en de jonge gedreven ambachtslieden tot de heropening van de molen door Z.K.H. Prins Friso begin september 2011. Zij heeft hierbij niet alleen oog voor de schavende en timmerende

▲ Oliemolen De Passiebloem (foto Donald Vandenbulcke, 15 augustus 2008).

is gemaakt over het bestemmingsplan Waterhoven-Oost. Na de restauratie zou de molen in eigendom en beheer overdragen moeten worden aan de SIMAV. In het voorjaar van 2012 komt het college naar de gemeenteraad om het bestemmingsplan definitief vast te stellen.

jaar naar de polder verplaatst. Wanneer de molens op hun plek staan, vindt restauratie plaats. De verwachting is dat de molens in de zomer van 2012 hun wieken weer volop kunnen laten draaien. De Meerburgermolen is sinds 2007 opgeslagen op het terrein van molenmakerij Verbij in Hoogmade.

Verplaatsing in gang gezet van Meerburgermolen en Munnikenmolen

De gemeente Leiderdorp maakt nog in 2011 een start met de verplaatsing van de Munnikenmolen en de Meerburgermolen naar de Munnikpolder. Eind november is in de Munnikpolder begonnen met heiwerk voor de Meerburgermolen en de Munnikenmolen. De molens worden aan het einde van dit

ambachtslieden en de vordering van de herbouw door de seizoenen heen, maar ook voor de technische moeilijkheden en verschillen van inzicht tussen de belanghebbende partijen.

De documentaire is een uniek document van het ambacht van molenmaker, een eerbetoon aan traditioneel vakmanschap en geeft een kritische blik op het proces van restaureren en reconstrueren. De Zaanse alternatieve popband De Kift maakte op verzoek van Van Wilgenburg de muziek bij de documentaire. De film op DVD te koop via de website www.windymiller.nl voor € 15,00. De DVD is ondertiteld in het Engels, Duits, Frans, Spaans, Chinees en Japans. Lengte 88 minuten. DVD EXTRA: 3D animatie van het gehele binnenwerk van de molen. **Stichting Windy Miller.**

Souborghse molen kan Alblasserdam 750.000 euro kosten

In ruil voor de bouw van drie nieuwe villa's zou de eigenaar van polder Souborgh in Alblasserdam de ernstig in verval geraakte molen op zijn terrein restaureren (*Molenwereld* 2011-1-5). De gemeente vond dit prima, maar de provincie kon en kan zich hier absoluut niet in vinden. Een oplossing lijkt nabij: wanneer de eigenaar slechts één nieuwe woning wil bouwen en hij de molen afstaat aan Alblasserdam, dan gaat de provincie naar alle waarschijnlijkheid wel akkoord met de plannen. Wel zijn dan de restauratiekosten die geschat worden op zo'n 750.000 euro, voor de gemeente Alblasserdam. Deze middelen moeten naar alle waarschijnlijkheid in zijn geheel worden opgehoest door de gemeente, omdat de subsidiemogelijkheden voor dit soort projecten minimaal zijn. Feitelijk rust de restauratieverplichting al op de schouders van de gemeente als gevolg van de afspraak die met de provincie

De uitgezette fundering voor de Meerburger molen (foto Peter van der Voort, 12 november 2011). ▶▲

▲ Graafwerk voor de waterlopen van de Munnikenmolen (foto Peter van der Voort, 29 november 2011).

▲ De Souborghse molen in Alblasserdam (foto Gerard Barendse, 25 maart 2009).

2.

3.

1. Het steken van de binnenroede in de vijfde molen van de Nederwaard.

2. Als je niet wist dat er een kraan was...

3. De NSBM-as in molen 5 heeft een respectabele ouderdom (zie elders in dit nummer).

4. Molen 5 nadert zijn voltooiing; de roeden zitten er weer in.

(Alle foto's Cees van der Wal, december 2011).

1.

Herstel molen Nederwaard nummer 5 vordert

4.

In december is de noodbrug en damwand die geslagen was bij molen 5 van de Nederwaard weer verdwenen, en is het oude beeld weer terug. Inmiddels zijn ook de roeden weer gestoken (28,10 meter). Ze zijn iets verlengd, aangezien men de roeden met het verzakken van de molen in de loop van de jaren had ingekort. Ook de staart en schoren hangen weer. In het nieuwe jaar wordt de molen opgehekt en wordt de woning in orde gemaakt, waarna de molen voor de zomer weer bewoond kan worden. **Arie Hoek.**

De Hoop Maasdam gedeeltelijk onttakeld

Vanwege de slechte weersomstandigheden is het voorgenomen uithalen van de roeden van De Hoop in Maasdam op 3 december verplaatst naar 10 december. De Stichting Molens Binnenmaas, de eigenaar van de molen, besloot tot de gedeeltelijke onttakeling om de veiligheid van de molen en de omgeving te kunnen waarborgen (*Molenwereld* 2010-6-255). Het karwei is uitgevoerd door Van der Wal Molenbouw uit Oud-Alblas, een bedrijf dat al eerder grote onderhoudswerkzaamheden heeft uitgevoerd aan onder andere De Hoop. Van de te verwijderen onderdelen zullen de bruikbare materialen worden opgeslagen om die te zijner tijd opnieuw te gebruiken. Voor het opstellen van het restauratieplan hebben is Reconstructor uit Barendrecht, ingenieursbureau voor restauratie en herbestemming, in de arm genomen. Begin 2012 is het plan van aanpak klaar en zullen de vergunningen worden aangevraagd die voor de uitvoering nodig zijn.

Roedenloods gedeeltelijk in de vuilcontainer

Het behoud van molens is op papier goed geregeld. Met onmisbaar bijbehorende zaken is het veelal minder goed gesteld. Bemaling van het polderland is en was een primair belang. Watersnood moest vermeden worden. Uitvallen van de bemaling kan men niet gebruiken. Het gevlucht van de molen was een kwetsbaar punt. As- of roedenbreuk kon de bemaling danig en de war schoppen en daar moest dan ook zo snel mogelijk in voorzien worden. Het aanhouden van een of meer reserve roeden lag voor de hand, zeker in het 'houten' tijdperk. Soms werden deze roeden opgeslagen onder een simpel houten afdakje, maar vooral bij de grotere waterschappen kwamen speciale roedenloods voor, waar klaar gemaakte roeden op hun beurt lagen te wachten, een beurt die vaak niet lang uitbleef. Zo hield de Zuidplaspolder bij Moordrecht niet minder dan minstens vijf reserveroeden aan voor zijn dertig molens! Het overschakelen op ijzeren roeden en het verdwijnen van de molens betekende ook het einde van vrijwel al

deze voor de continuïteit van het oude molenbedrijf zo belangrijke roedenloodsen. Wie denkt dat het uit historisch oogpunt een reden is om zuinig te zijn op het schamele wat er nog is vergist zich. In feite is er nog zegge en schrijve één roedenloods bewaard gebleven en wel in Groot-Amers. Een tweede is vorige maand december grotendeels de vuilcontainer (!) ingegaan. Die tweede stond oorspronkelijk in Hei- en Boeicop en is een aantal jaren geleden gesloopt en opgeslagen in een container op het terrein van Waterschap Rivierenland met de bedoeling om deze in Kinderdijk bij de bezoekersmolen te herplaatsen (zie over deze plannen *Molenwereld* 2000-5-102).

Dit kwam niet van de grond. Aad Schouten van de Wingerdse molen opperde enige jaren geleden om de loods dan maar in het Ooievaardsdorp in Liesveld te plaatsen. Door onder meer de financiële toestand van het dorp is dit plan ook een stille dood gestorven.

Arie Hoek van Nederwaardmolen 5 voorspelde het in 2010 het toekomstige lot: 'En zo staan de restanten van de roedenloods in Kinderdijk een waarschijnlijk zelfde lot te wachten als de laatste restanten van de houtzager van Krimpen a/d Lek.' (als gevolg van vandalisme afgebrand op 8 december 2008). Het ging alleen iets anders. De roedenloods lag weliswaar opgeslagen in de container, maar is daar een paar jaar geleden uitgehaald en opgeslagen onder een zeil. Daarna is het met de kwaliteit van het hout hard achteruit gegaan. Zaterdag 3 december zou wat er van de houtloods nog over was afgevoerd worden. Om te redden wat er nog te redden viel is op de valreep het hout onder het zeil vandaan gehaald en gesorteerd op wat nog goed was (niet doorgerot, verpulverd of iets dergelijks; ongeveer dertig procent) en dat in drie keer vervoerd naar een droge opslag.

Het overige is blijven liggen omdat er vanuit het Waterschap Rivierenland te kennen was gegeven dat het terrein opgeruimd zou worden, en als de roedenloods niet weg zou zijn, deze tot kachelhout verzaagd zou worden. Daarom was er snel handelen nodig.

Een deel van de roedenloods ligt dus opgeslagen, en een ander deel heeft dezer dagen de container gehaald. Hopelijk leidt het twijfelachtige resultaat tot

◀▲ Bij een grote molengroep als in Kinderdijk was de aanwezigheid van een roedenloods haast vanzelfsprekend. Hier de sinds lang verdwenen roedenloods van de Hoge Boezem bij de uitwateringslus van de Overwaard op een oude Ansichtkaart. Een herkansing is nu waarschijnlijk van de baan.

◀ Roedenloods in de container (foto Cees van der Wal, 13 december 2011).

▲ De Babbersmolen aan de Poldervaart in Schiedam (foto Donald Vandenbulcke, 3 juni 2011).

die circa 45.000 euro zal kosten. Met een terugtrekkende overheid komt dit soort onderhoud aan de lokale monumenten echter in de knel. Juist het erfgoed maakt Zoetermeer een speciale nieuwe stad, totaal anders dan Almere of Lelystad. Daarom besloot Oud Soetermeer, vanuit haar in het verleden toevertrouwde fondsen, een stukje aan de restauratie bij te dragen. De korenmolen van Zoetermeer is immers al vele honderden jaren een beeldbepalend gebouw, vastgelegd door vele schilders en fotografen. Met de gift van Historisch Genootschap Oud Soetermeer is nu een deel van de kosten gedekt. Het komende jaar zal de Molen nog vele acties voeren om alle benodigde gelden bijeen te brengen.

Nieuwe molenposter van de Simav

De Simav heeft een nieuwe molenposter uitgegeven. Het kleurrijke eerste exemplaar is maandag 28 november overhandigd aan voorzitter Kees Bakker.

bezinning. Niet alleen molens maar ook roedenloodsen vertellen een molenverhaal en maken de zorg voor de continuïteit van de bemaling duidelijk. Het is nog niet helemaal te laat, maar zo gaat het niet echt goed.

Provinciale prijs voor Babbersmolen

De kaploze Babbersmolen in Schiedam, voormalig Kethel, won de prijs voor het beste Molenbiotoopverbeterplan van de provincie Zuid-Holland. De Stichting De Schiedamse Molens gaat de samenwerking aan met de omgeving, zoals de huurders van de volkstuintenvereniging, en de gemeente Schiedam. In dit plan speelt de toekomst van de in restauratie zijnde Babbersmolen een grote rol. Ge-deputeerde Han Weber reikte de prijs uit. De prijs wordt gebruikt om de directe omgeving van de molen opnieuw in te richten met laagblijvende boompjes.

Eerste bijdrage voor herstel De Hoop Zoetermeer

Het Historisch Genootschap Oud Soetermeer heeft begin december 5.000 euro aan Stichting Molen De Hoop te Zoetermeer gegeven als bijdrage in de kosten voor de noodzakelijke restauratie. Voorzitter Fred van Puffelen overhandigde de cheque aan Jacques Boonekamp van de molenstichting. De stelling heeft dringend een grote opknapbeurt nodig.

Korenmolen De Hoop aan de 1e Stationsstraat in Zoetermeer (foto Donald Vandenbulcke, 1 juli 2006).▶

De poster – gedrukt in een oplage van 25.000 – is de opvolger van de poster die midden jaren negentig (oplage 20.000) van de vorige eeuw verscheen. De poster is samengesteld door de heren Andries van de Graaf, Hans de Groot en Wim van Veen, leden van de Technische Commissie van de Simav. Het drukwerk is verzorgd door De Groot Drukkerij bv te Goudriaan. In de nieuwe poster zijn alle 54 maalvaardige molens in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden opgenomen. Er is ook een plaats ingeruimd voor de Sluismolen (afgebrand in 1979) en de Hoge Tiendwegmolen (afgebrand in 1962) in Streefkerk. Zoals bekend is krijgen de plannen van de Simav steeds vastere vorm om beide molens te herbouwen. Daarmee wordt het unieke Molencomplex Streefkerk (met onder- en bovenmolens) in ere hersteld. De Simav heeft al een gerestaureerd fundament (Sluismolen) en een ondertoren (Hoge Tiendwegmolen). In de poster staat ook een foto van de Souburgse Molen te Alblasserdam. Met de uitgave van deze poster wijdt de Simav een speciaal woord van herinnering aan wijlen Gerrit van Houwelingen (1918-2006), vele tien-

De Kerkhovense molen in Oisterwijk
(foto Donald Vandenbulcke, 8 april 2007). ▶

tallen jaren molenaar en bewoner van de Goudriaanse Molen te Goudriaan. De poster kon gemaakt worden dankzij een legaat van wijlen Van Houwelingen. De poster is bestemd voor een ruime verspreiding ondermeer aan basisscholen in het werkgebied. Op deze wijze wil de Simav bereiken dat haar bijdrage aan de instandhouding van het culturele erfgoed ook onder de aandacht van de jongste generaties wordt gebracht. De poster is verkrijgbaar bij de Simav (bestuur@simav.nl); de kosten voor verzending bedragen twee euro.

Groot project rond de Kerkhovense molen in Oisterwijk

De Stichting De Kerkhovense Molen start dit najaar met een groots project in en rondom de Kerkhovense molen in Oisterwijk. Een aantal aanpassingen van dit project zijn al zichtbaar en vanaf het voorjaar van 2012 moet de omgeving van de molen, volledig zijn aangepast aan een bij de molen passend cultuurhistorisch karakter door de realisatie van een voorbeeldtuin, een boomgaard en een graanakker. De cultuurhistori-

▲ Na regen komt zonneschijn. De directeur van Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum deelt mee dat molen De David de molenprijs helaas niet heeft gewonnen. Rechts naast hem Piet Groot, voormalig eigenaar van molen De David. (foto H. Noot, 11 september 2009).

- Op 24 november is De Korenhalm in 's-Gravenpolder voorzien van een nieuwe lange spruit en nieuwe staartbalk (*Molenwereld* 2010-11-331).
- De Provincie Zuid-Holland gaat actie ondernemen om het zicht op de molen over het Haastrechtse weiland nabij de Haastrechtse Molen te verbeteren.
- Op 17 december is molen De Volharding in Best officieel in gebruik genomen.
- De gemeente Drimmelen trekt vanwege bezuinigingen geen geld meer uit voor onderhoud aan molen Zeldenrust in Hooge Zwaluwe.
- In 2008 viel het besluit om de grote korenmolen van Raamsdonksveer te restaureren. Toch liet de uitvoering nog lang op zich wachten, maar sinds de zomer wordt er aan gewerkt door de metselaar en de molenmaker.
- De Janssenmolen in Oirsbeek is door de gemeente Schinnen voor het symbolisch bedrag van 1 euro verkocht aan de stichting Limburgs Landschap, die de molen in 2012 weer in ere gaat herstellen.

sche waarde van de molen, waarvan de stichting de doelstelling heeft deze te behouden, krijgt hiermee een flinke impuls met een enorme ruimte in de directe omgeving. Het landschapsbeeld zoals dat rond 1900 was moet opnieuw vorm krijgen in de herinrichting en flinke uitbreiding van de moestuin, een nieuwe boomgaard met hoogstamfruit en toegangspaden met klinkers.

Nieuwe Ansichtkaart De Nieuwe Molen Veenendaal

H. de Kroon heeft een nieuwe Ansichtkaart van De Nieuwe Molen in Veenendaal uitgebracht. Hierop staat de molen met de twee speciale jubileumzeilen gespannen ter gelegenheid van zijn 100-jarig bestaan dit kalenderjaar. De kaart kost EUR 0,75 + 0,46 porto per stuk. Daarnaast is deze kaart ook met 3 verschillende oudere kaarten van deze molen als set verkrijgbaar voor EUR 3,00 (incl. verzendkosten). Bestellen kan d.m.v. het contactformulier op www.denieuwemolen.nl of telefonisch op 0318-529240.

In 't kort

- Voor molen De David in Warffum is 1.500 euro van de Lionsclub ontvangen.
- Bij de Besthmenermolen in Ommen worden acht bomen gekapt, als eerste stap in de richting van een verbeterde molenbiotoop.

De molen van Raamsdonksveer in restauratie (foto H. van Steenberghe). ▶

wakker

zeilmakers sinds 1933

Gerenommeerd adres voor molenzeilen
Uitvoerbaar in copes, wk 77 en katoen
Div. mogelijkheden in kleur en touwwerk

Zeilmakerij D. Wakker b.v.	• Tel. (010) 591 22 88
Scheldeweg 7	• Fax (010) 591 29 85
Ind. terrein 'Nieuwe Waterweg'	• Mail info@wakker.nl
3144 ES Moassluis	• Site www.wakker.nl

MOLENSTEENMAKERIJ

HANS TITULAER

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaalstenen als ook blauwe basaltvanmaalstenen.

Tevens wrijfstenen, kweernen (romeins model)
demonstratiestenen (doorsnede: 10, 15 of 20 cm.)
en huishoudmolens.

Zeer snel en vakkundig scheren van uw molenstenen en
maaltechnische adviezen.

Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland
Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57
GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Houtcompagnie BV

AL M E N U M

Voor molenrestauraties

Houthandel
Zagerij
Import

EIKEN- EN BILINGA STAMMEN IN VOORRAAD
In te zagen volgens bestek en tekening

Verder:

Iepen • Bolletrie • Steenbeuk • Douglas
Larix • Azobé • Noord Noors Grenen

Kanaalweg 108 • 8861 KJ Harlingen • Tel. 0517 - 41 33 77 • Fax 0517 - 41 48 73 • www.houtcompagnie.nl

ADVERTEREN IN MOLENWERELD

MOLENS ZIJN ONS ERFGOED!

Om dit alles te kunnen
blijven volgen verschijnt
11x per jaar 'Molenwereld'.

U heeft de mogelijkheid om in
dit magazine te adverteren
en zo uw (molen)steentje
bij te dragen aan de verschijning
van 'Molenwereld'.

De opmaak voor de
advertentie
kan eventueel
door ons (gratis)
verzorgd worden.

Ook eenmalige
advertenties
kunnen geplaatst
worden.

Mail voor
informatie naar:

adv.@molenwereld.nl

Marc Crins Molenzeilen

Non streekgewoenschappen in een!

- ☞ Nieuwe molenzeilen
- ☞ Reparatie oude zeilen
- ☞ Bilkussens (in zeildoek)
- ☞ Lui-matten

Vraag vrijblijvend een offerte aan!

Dionysiusstraat 22 6071 KH Swalmen
tel: +31 (0)77-474 8033 - fax: +31 (0)77-474 8034 - gsm: +31 (0)6-20949805

Internet: www.molenzeilen.com

Restauratie Oostmolen Mijnsheerenland vordert

De wateras met het onderwiel ligt al in de molen. Omdat bij wipmolens als regel het scheprad zich buiten de molen bevindt is de wateras heel lang. Aan de poeren is te zien dat de wateras onder de vloer draait. ▶

Door de aanwezigheid van de beide mannen komt de grote diepte onder de vloer tot uiting. De poeren moeten een balk voor de kamervloer gaan dragen. Rechts de schouw met de hardvloer. ▼

Het schaarbint met het kalf en de wervel waarop de spil staat. Achter het schaarbint het onderwiel. ▶▼

Opschrift op het schaarbint: AIP / ANNO / 1786 / D 10 M (de 10e maand) / D 23 D, 22 oktober 1786. ▶▼▼

In december 2010 werd begonnen met de eerste fase van de restauratie van de Oostmolen in Mijnsheerenland. Die bestond uit het demonteren van de molen en het overbrengen van de onderdelen naar de werkplaats van molenmaker Vaags in Aalten. Sinds december staat de rietgedekte ondertoren van de molen voor iedereen zichtbaar weer fier overeind. Een belangrijke mijlpaal in het bijzondere restauratieproject is bereikt (*Molenwereld* 2011-4-154). Er is in de afgelopen maanden veel werk verzet. Na het verwijderen van de molen hebben de archeologen van de RCE de bodem uitvoerig onderzocht en in kaart gebracht. Daarna zijn door het aannemersbedrijf Koninklijke Woudenberg Ameide onder de oude fundering heipalen aangebracht. Vervolgens kon de oude fundering worden gerestaureerd. Nu de ondertoren van de molen weer wind- en waterdicht op zijn plaats staat is ook het schaarbint dat de spil draagt gesteld. Verder zullen in de komende weken de houten vloer en het interieur van de oude molenaarswoning terug geplaatst worden. Intussen wordt in de werkplaats in Aalten doorgewerkt aan de restauratie van de onderdelen van het bovenhuis en de koker. Bijgaande foto's van Jacques Tersteeg, genomen op 6 december 2011 geven een indruk van het nog 'kale' interieur dat gedeeltelijk onder de nieuwe vloer verdwijnt. Dat is nog een hele diepte. De molen is namelijk rechtgezet en daardoor ook iets 'gerezen'. Hierdoor wordt het gevlucht ook weer ongeveer 29 meter.

De Geesina

op weg naar completering

An het volledige herstel van de Geesina in Groenekan wordt sinds het voorjaar gewerkt. De timmerlieden van Het Utrechts Landschap hebben in samenwerking met de firma Van Lierop een groot deel van de vloerbalken in kunststof aangegoten. Verder hebben ze alle vloeren vernieuwd. Inmiddels zijn ook uitwendig de tekenen van hun arbeid zichtbaar door het aanbrengen van de stelling. Een mooie klus die ze met plezier uitvoeren. Ook uitdagend werk omdat de stelling gedeeltelijk over de naast gelegen woning voert (het voormalige motorhok) en over de achter de molen gelegen schuur. Daarvoor moeten oplossingen gezocht worden, bijvoorbeeld door de stelling door middel van stutten op het muurwerk van beide gebouwen te laten steunen. Dat vereist dan weer een goede afdichting rondom om lekkages te voorkomen. Bovenstaande geeft al aan dat deze bewoners volop meewerken. Dat geldt ook voor de burens in de voormalige molenaarswoning. Deze hadden eerst plannen om te verhuizen maar hebben besloten te blijven om volop van de herstelde molen te kunnen gaan genieten. De stelling boven hun erf werd voorheen door twee verticale stellingpalen ondersteund zodat molenaar Schuurman er met een vrachtauto langs en onderdoor kon. Deze palen stonden vlak tegen het huis aan zoals nog goed te zien is op pagina 204 van het *Nieuw Utrechts*

Molenboek (1991). Hoewel deze situatie op grond van een opstalrecht terug had kunnen keren is op verzoek van de buurman nu gekozen voor schuine stelling-schoren. Wel is een erfdiensbaarheid gevestigd zodat de wieken ook boven het erf mogen draaien. Situaties zoals in Best worden hierdoor vermeden. Voor het andere deel van de stelling was dit reeds voldoende geregeld.

Inmiddels is duidelijkheid verkregen over de in vorige jaren gereserveerde subsidie van de provincie. Deze mag besteed worden en mede daardoor kon formeel opdracht tot herstel verstrekt worden. In de werkplaats van Verbij in Hoogmade wordt inmiddels volop aan de nieuwe kap gewerkt.

De restauratie roept in Groenekan veel enthousiasme op. Getracht wordt dit in één of andere vorm te concretiseren zodat in de toekomst middelen voor jaarlijks onderhoud beschikbaar zullen komen.

◀◀ **De onttekeldde Geesina.**
Er was niet veel voor nodig geweest om de molen onttekeld te laten blijven. De witte aanbouw is de voormalige machinekamer; nu verbouwd tot woning (foto D. Kenbeek, 2 november 2011).

◀▲ **De balie heeft weer schuine schoren** (foto D. Kenbeek, 2 november 2011).

◀ **De constructie van de balie met de schuur** (foto D. Kenbeek, 2 november 2011).

◀◀ **Met het aanbrengen het aanbrenge van de schuine balieschoren is de oorspronkelijke situatie hersteld.** De foto is van omstreeks 1945 (foto coll. jsb).

Bij het ter perse gaan van dit nummer was er nog geen oplossing voor de 'Zoeker' uit het vorige nummer.

Hierbij een nieuwe 'zoeker', waarschijnlijk in zuidelijke regionen; maar om welke molen gaat het?

Op de molen is een reclamebord bevestigd met de tekst "Sinclair OPALINE Motor Oil".

Wie helpt? Reacties a.u.b. te richten aan de redactie van de Molenwereld, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, fax 079-5931303, e-mail: redactie@molenwereld.nl

Herstel De Kraai

vordert gestaag

opwekken van elektriciteit waarvoor de stenen verwijderd werden. Deze inrichting, in bedrijf tot begin zeventiger jaren, is nog aanwezig met de aangebrachte metalen versterkingen aan gangwerk en koningspil en vormt inmiddels een wezenlijk deel van de geschiedenis van deze molen. Er zal echter ook weer een koppel kunststenen aangebracht worden waarvoor de stenen al geleverd zijn. De kosten, begroot op € 300.000, worden gedekt door bijdragen van de RCE (uit de RRWR), provincie (uit Agenda Vitaal Platteland), gemeente De Bilt en diverse fondsen. De restauratie wordt begeleid door Adviesbureau Groen uit Montfoort.

De nieuwe kap in aanbouw
(foto D. Kenbeek, 21 november 2011).▶

▲ Molen De Kraai als elektriciteit opwekkende molen naar een Ansichtkaart: met zelfzwinging en verbusseld met remkleppen (coll. jsb).

Niet ver van de Geesina in Groenekan wordt nog een andere Utrechtse molen hersteld, namelijk molen De Kraai in Westbroek. In maart dit jaar werd de kap afgenomen als start van de restauratie maar sindsdien is het wat stil geworden rond de molen. Toch vordert de restauratie gestaag. Schoren en staartbalk zijn gereed en liggen buiten op het erf. In de grote schuur bij de molen is molenmaker Jan Wilten uit Utrecht druk bezig met de nieuwe kap. Van de oude waren ijzerbalk, penbalk en korte spruit nog bruikbaar evenals de kapspanten en enkele gordingen. Bij onderzoek en verwijdering van een boventafelement bleken sommige acht-

kantstijlen van boven deels inwendig vermolmd, iets wat bij deze houtsoort (Oregon Pine) vaker voorkomt. Reparatie met kunsthars moet het probleem verhelpen. Door deze en andere tegenvallers zullen sommige werkzaamheden uit het onderhoudsbudget uitgevoerd moeten worden. Het zal wel niet lukken de restauratie nog in 2011 af te ronden zoals eigenaar Jan Schuurman had gehoopt. In 1958 werd de molen ingericht voor het

De nog aanwezige generator in De Kraai.▶

▲De roeden, staart en schoren liggen al klaar (foto D. Kenbeek, 21 november 2011).

▲De in verband met de restauratie onttakelde molen (foto D. Kenbeek, 21 november 2011).

Duitsland

NEDERSAKSEN

Herkansing voor molen Remels

In 1803 liet de kerk van Uplengen in Remels een molen bouwen die maar liefst drie functies kreeg als koren-, pel en oliemolen. In 1847 kocht molenaar Christian Janssen uit Westerstede de molen, maar liet die gelijk vervangen door een nieuwe, zoals blijkt uit een in

▲De Hoogmolen in Aalbeke
(foto jsb, 11 oktober 2008).

België

WEST-VLAANDEREN

Molenaar krijgt klap van molen

Op vrijdag 25 november kreeg de vrijwillige molenaar van de Hoogmolen in Aalbeke een klap van een wijk van de draaiende molen terwijl hij bezig was om een bezoeker tekst en uitleg te geven. De ongelukkige werd opgenomen in de ic van het Groeninge ziekenhuis in Kortrijk, waar men constateerde dat hij enige ribben had gebroken. Vanwege de zware pijn werd hij kunstmatig in coma gehouden.

Hij is vaker geciteerd, de Benthulzer watermolenaar Merbis die placht te zeggen: "Mijn molen is mijn grootste vriend en mijn grootste vijand". Helaas blijkt het laatste nog niets aan waarheid ingeboet te hebben. Iedere molenaar dient er op bedacht te zijn.

De molen van Remels

(foto H. Rona, 14 februari 2000).▶

▲ De molen van Stapelmoor
(foto H. Noot, 3 september 2004).

de molen aanwezige stichtingssteen. Na zijn overlijden in 1877 erfde zijn zoon de molen. In 1902 onderging de molen grote veranderingen: de olieslagerij werd uitgesloopt terwijl de staart en de zeilen werden vervangen door een windroos en zelfzwichting. Eerder had de molen al een dieselmotor gekregen als drijfkracht om niet van de wind afhankelijk te zijn. Vanaf 1950 pachtte Fritz Haupt de molen. Hij kwam uit Oost-Pruisen, en had voor de oorlog al in Nederland een molenaarsbedrijf geleid. Tot 1958 bleef de molen in bedrijf. Daarna gebruikte de eigenaar Christian Janssen hem als opslagruimte. In 1963 kocht de gemeente Uplengen (waar Remels toe behoorde) de molen en liet hem vervolgens restaureren. De molen ging een nieuw leven tegemoet als tentoonstellingsruimte en trouwzaal. Kort na de eeuwwisseling diende zich een nieuw grote restauratie aan waarmee oktober 2008 werd begonnen. In maart 2009 werd de kap weer op de molen gezet. Met de restauratie was een bedrag van 120.000 euro gemoeid. Helaas leverde het - zoals beoogd - geen draaiende molen op. Bij nader onderzoek werden verscheidene gebreken geconstateerd, wat leidde tot een stevig conflict met het bedrijf dat de molen restaureerde. Na twee jaar is de gemeente Uplengen tot een vergelijk gekomen en zal het bedrijf op eigen kosten de gebreken verhelpen.

Begin herstel molen Stapelmoor

In 1909 bouwde molenaar Jan Luiken ter Haseborg in Stapelmoor een nieuwe molen. Hij heeft er niet lang mee gemalen want hij sneuvelde in 1917 in Noord-Frankrijk. In 1919 kocht Marikus Antoni Hemmen uit Aurich de molen. Na de Tweede Wereldoorlog wordt hij opgevolgd door zijn zoon Johann Hemmen die de molen in 1851 verkoopt aan Beene Reemt Wichers. De familie Wichers is nog steeds eigenaar. De molen komt in de jaren zestig van de vorige eeuw tot stilstand en dn volgt een periode van groot verval. In 1977 ontbreekt het wiekenkruis, de windroos en de balie. De molen lijkt regelrecht op zijn ondergang af te stevenen. In 1979 wordt er een plaatselijke molenvereniging opgericht die zich het lot van de molen aantrekt. In 1981 volgt een grote restauratie en ook daarna, in 1995 en 2001 wordt de molen onderhanden genomen. Nu staat er voor 2012 weer een grote herstelbeurt op stapel waarvan de kosten geraamd worden op 265.000 euro. De familie Wichers neemt daarvan als eigenaar 42.500 euro voor haar rekening, terwijl de stad Weener garant staat voor 220.000 euro. Onder andere de balie moet worden vernieuwd. Die mag uit veiligheidsoverweging al zes jaar niet meer betreden worden. Als eerste stap zijn de kleppen van de zelfzwichting al verwijderd. De molenvereniging maakt in eigen beheer nieuwe uit larkishout en zet deze ook in de verf.

Uit 't kijkgat

Vers gemalen meel

Tempora mutantur, nos et mutamur in illis; de tijden veranderen en wij veranderen met hen heb ik op school geleerd. Is het niet goedschiks, dan is het kwaadschiks. Sommige dingen zie je met genoeg veranderen en andere met een zekere weerzin waardoor je helemaal geen zin hebt om mee te gaan, maar je moet wel. Zo kan ik mij voorstellen dat er heel wat molenliefhebbers zijn die zich alles behalve goed kunnen vinden in het nieuwe molenbeleid van het rijk, maar ze moeten wel mee (maar daar wil ik het nu niet over hebben). Op molengebied zie ik trouwens vaak dingen waar ik helemaal niet in mee wil, maar ik moet wel. Soms verbaas ik mij omdat wat ik zie indruist tegen alles wat mij vroeger geleerd is door vakmensen van het oude stempel, om te beginnen vader en opa. Zo kwam ik pas weer een vrijwillige molenaar tegen die zijn waar aanpreekt als 'vers gemalen meel'. Dat zou dan je ware zijn.

Het lijkt wel alsof hij het over kakelverse eieren heeft. Natuurlijk trapt de klandizie er in. "Ik haal meel op de molen, dan is het tenminste vers, net gemalen." Opa die nog veel voor bakkers gemalen heeft zou zeggen: "Ze zijn gek; verstand van meel hebben ze zeker niet". Hij beweert namelijk dat het maalproces knap ingrijpend was voor het meel. Nu daar kan ik in komen, ook al ben ik geen tarwekorrel. Hij zei altijd dat het meel na het malen tot rust moest komen, moest besterven. Vers gemalen meel levert volgens zijn zeggen niet het beste resultaat bij het bakken. Daarbij ging het eerder om weken dan om dagen. Hij dacht dan ook in de orde van grootte van drie weken. Ik denk dat er heel wat mensen zijn die meel van drie weken beslist niet vers zullen noemen, evenmin als je eieren van drie weken kakelvers kunt noemen. Er zijn nu eenmaal producten die hun kwaliteitsfaam juist danken aan een ze-

kere mate van ouderdom: belegen kaas is er een goed voorbeeld van. Die rusttijd speelde de molenaars en de bakkers ook nog eens op een prettige manier in de kaart. Het 'rustende' meel betekende ook voorraad. Veel molenaars hielden voor drie weken meel aan. Dat was niet alleen voor dat rusten, maar dat stelde ze ook in staat om perioden van windstilte te overbruggen. Veel bakkers hielden ook nog eens een termijn van drie weken aan. Dat betekende dat meel voordat het in de trog ging zo'n zes weken oud was. Was er nu eens een periode met weinig wind dan teerden zowel de molenaar als de bakker in op hun voorraad. En zes aaneengesloten weken zonder wind komen in dit land niet zo vreselijk vaak voor, al zal het er ongetwijfeld wel eens om gespannen hebben. Als ik opa mocht geloven - en waarom zou ik dat niet doen - dan gaven die zes weken geen enkel probleem voor de kwaliteit en die drie weken kwamen zelfs goed van pas. Voor mij is 'vers gemalen meel' het zoveelste molenfabeltje, ten minste niet in de zin dat het vers gemalen is (dat wil ik best geloven) maar dat het beter zou zijn. Ik zie dan ook geen enkele reden om in dit nieuwe geloof mee te gaan.

Balie Kliver

(die ook nog eens Old Timer is)

STELENSNUIF malen

◀ Mien den Outer aan het tabak strippen in het karottenfabriekje naast de molen De Lelie. Het strippen van de tabak was als regel vrouwenarbeid. Rechts van haar enige karotten, een halfproduct voor de snuif. Er waren in Rotterdam in de 18e eeuw 12 karottenfabrieken. De karotten werden veelal doorverkocht en ook geëxporteerd. De afnemers verwerkten dan de karotten zelf.

▲ De snuifsteen in De Ster, afkomstig uit De Lelie en nu weer op zijn oorspronkelijk plaats. De steen had - en heeft weer - een drietaksrijn. Het scherpstel is heel afwijkend en bestaat uit zeer smalle en hoge kerven. De bilhamer die in het kropgat staat is een normale. Voor het scherpstenen van deze stenen gebruikte men ook als het ware 'omgekeerde' bilhamers met de platte kant aan de bovenzijde in verband met deze smalle en hoge kerven (foto jsb, 11 september 1999).

de onder in de molen een snuifsteentje uit De Lelie aan het oorspronkelijke bedrijf.

Reconstructie

Toch leefde al geruime tijd de wens om ook in De Lelie op zijn minst één van de beide verdwenen maalstoeltjes om snuif over te malen te reconstrueren. Dat heeft recent zijn beslag gevonden; uit-

Rotterdam tabakstad? Dat zal velen verbazen, want bij de Rotterdamse bedrijvigheid denk je niet snel aan tabak. Dat is wel eens anders geweest. In de tweede helft van de achttiende eeuw was de tabaksindustrie de belangrijkste nijverheid in Rotterdam. Hij bood meer werkgelegenheid dan alle andere vormen van nijverheid bij elkaar, ongeveer de helft van de totale beroepsbevolking! Zo'n vijftig ondernemingen verschaften 3500 personen werk, veelal in de vorm van huisnijverheid.

Tabaksstelen

Een belangrijke voorbewerking van de tabak was het strippen, het verwijderen van de bladstelen. Het zal duidelijk zijn dat bij een zo omvangrijke industrie de hoeveelheid stelen enorm was. Die stelen waren geenszins waardeloos; het was tabak en je kon er snuif van maken. Deze stelensnuif was de goedkoopste soort, het snuifje voor de mindere man (of vrouw) zogezegd. In snuifmolens werden de stelen gekapt. Deze stelensnuif had een bijzonder nadeel: gevoelig voor schimmels. Daar was wel wat aan te doen; namelijk ze met pekelen overmalen op platte stenen. Het was niet zozeer de bedoeling om ze fijner te malen. Daar leende het scherpstel zich absoluut niet voor. Het doel was verhitting dat in combinatie met de pekelen de schimmelvorming tegenging. De Kralingse snuifmolenaar Cor van Harrewijzen vertelde mij dat onder het malen de damp eraf kwam!

Dit malen van stelen verschaftte de snuif-

molens in de Rotterdamse regio veel werk. Ze waren dan ook als regel veel groter dan bijvoorbeeld de Zaanse snuifmolens die uitgesproken klein waren. De voor een snuifmolen wel zeer grote Kralingse snuifmolen De Ster heeft zelfs nog een speciale zoutkelder voor de pekelen. De grote Rotterdamse tabaksindustrie ging in de vorige eeuw geheel ten gronde, klinkende namen als Dobbelman, Van Nelle en Van Rossem ten spijt. Wat wel bleef zijn de twee snuifmolens in Kralingen, De Ster en De Lelie. Beide molens hadden elk twee koppel snuifstenen op maalstoeltjes op de baliezolder. De maalstoelen in De Lelie verdwenen al voor de oorlog, al bleven sporen en restanten aanwezig.

Toen De Ster in 1968 na brand herbouwd werd kreeg de molen ook de beide maalstoeltjes weer terug. Omdat Van Harrewijzen van mening was dat er wel nooit meer stelensnuif overgemalen zou worden kregen de nieuwe blauwe steentjes een normaal scherpstel voor het malen van specerijen. Wel herinner-

gevoerd door de Restauratiewerkplaats Schiedam.

En zo heeft De Lelie nu weer een koppel echte snuifstenen. Daarbij kon gebruik gemaakt worden van deels nog aanwezige onderdelen. Het spoorwiel zat nog op zijn oorspronkelijke plaats, maar wel moesten ontbrekende kammen worden aangevuld. Het schoetje en één van de oude kaarbomen waren bewaard gebleven en zitten nu weer op hun plaats. Ook de oorspronkelijke kruk voor het aandrijven van de zeef was er nog. De blauwe snuifsteen die in De Ster stond ligt nu weer op de plaats waar hij hoort; wel moest er een nieuwe steen bij komen. De windas op de luizolder voor het openleggen van de stenen is ook weer terug; zelfs het opklapbare zakkenbankje onder de lui op de begane grond. Het bijzondere afschietwerk is ook weer in orde gemaakt.

Overbrenging

Aantal kammen bovenwiel:	30
Aantal kammen bovenbonkelaar:	25
Aantal kammen spoorwiel:	81
Aantal staven steenschijfloop:	19
Overbrenging:	1:5, 12

▲ Het oude spoorwiel is weer functioneel (foto jsb, 3 november 2011).

Het nieuwe maalstoeltje is gemaakt naar het model van de maalstoeltjes in De Ster. De kruk die de zeef aandrijft is de oorspronkelijke; in ere hersteld na zo'n 75 jaar gedwongen rust. (foto jsb, 3 november 2011).▼

▲ De nieuwe windas in De Lelie voor openleggen van de stenen. (foto jsb, 3 november 2011).

Deze overbrenging zou voor gewone maalstenen bijzonder laag zijn; zeer zeker voor zulke kleine stenen. Stel dat de molen 60 einden loopt, dan maken de stenen een 75 toeren. Voor graan zou je op een 120 toeren moeten uitkomen. Voor een korenmolenaar draaien ze dus veel te langzaam. De lage overbrenging zal dan ook wel samenhangen met het gebruiksdoel van de stenen: het doden van schimmelsporen in het tabak-pekkelmengsel.

Belasting

Prinsjesdag 2011 kondigde het kabinet aan de verbruiksbelasting op pruimtabak en snuiftabak af te schaffen. Dat zou gebeuren in het kader van verminderde regelgeving. Waarschijnlijk zal het minimale verbruik van beide artikelen het afschaffen van de belasting meer bevorderd hebben. Het zou niet verbazen als de kosten hoger waren dan de baten. Zou men in Kralingen soms voor kennis hebben gehad van dit besluit en inspelen op de nieuwe situatie? Krijgt stelsnuif weer toekomst?

Molenereld wenst u een voorspoedig, gezegend 2012

Molen De Bachtenaar, Vlist; foto Joop Vendrig, 7 februari 2007.

Fauël

terug in Bergambacht

▲ Den Arend met de proeffok van Fauël.

◀ Den Arend met minifokken op de buitenroede (foto D. Kenbeek, 9 november 2011).

De fokwiek van Ir. P.L. Fauël is één van de bekendste wieksystemen in Nederland. Zo'n vijfenzeventig jaar geleden begon de ontwikkeling daarvan op korenmolens Den Arend in Bergambacht.

Ir. Fauël was door zijn zeiltochten op de Kagerplassen getroffen door het relatief grote effect van het fokkenzeil en besloot midden jaren dertig dat uit te proberen op een windmolen. Hij koos daarvoor Den Arend omdat hij de molenaar goed kende vanuit zijn jeugd die hij in Bergambacht doorbracht. Met touwen en wagenbomen werd een fokkenzeil achter de roede gespannen en tot vreugde van beiden gaf dit een positief resultaat. In 1946 resulteerde dit in

de eerste toepassing van de fokwiek zoals we die nu kennen op de molen van Manders in Oeffelt. Den Arend heeft die fokken nooit gekregen; enige jaren na de proefnemingen kwam de molen al buiten bedrijf.

Sinds enkele maanden is daar verandering in gekomen. Molenaar Willem Roose heeft op de buitenroede fokken aangebracht in een zeer 'basale' vorm. Zoals bekend heeft Willem deze molen sinds negen jaar regelmatig in gebruik voor zijn bedrijf vanwege de restauratie van thuismolen De Roode Leeuw in Gouda en vermeende problemen met geluidsoverlast bij de burens daar. Bij De Roode Leeuw zullen de fokwieken op korte termijn vervangen worden door

Oud-Hollands tuig en vooruitlopende hierop heeft Roose van afkomstig materiaal 'fokkenborden' gemaakt en aangebracht op Den Arend. Een bewust eerbetoon aan de uitvinder van dit systeem.

Vanwege de beperkingen is alleen het onderste windbord vervangen door een fok, iets wat Ir. Fauël zelf ook in gedachten had gezien de schaarste aan materiaal na de tweede wereldoorlog. Het is echter niet eerder in Nederland toegepast. De montage op de buitenroede is gebaseerd op oude foto's van de proeven waarbij het zeil ook daarop bevestigd werd.

De constructie kan gemakkelijk aangebracht en verwijderd worden en is niet

▲Achterzijde fok (foto D. Kenbeek, 9 november 2011).

▲Het bijzonder kleine spoorwiel in de Bergambachtse molen herinnert nog aan het wipmolenverleden. De overbrenging is voor een bovenkruier-korenmolen dan ook bijzonder laag: 1:5, 55 (foto Jan Bakker, 5 maart 2003).

▲Teer op een binnentrap (foto Jan Bakker, 5 maart 2003).

bedoeld voor permanent gebruik. Alleen als de molen met vier volle niet wil doortrekken gaan de borden eraan en zodra de molen weer uitgespannen is worden ze verwijderd. Willem Roose is

goed te spreken over het resultaat hoewel de gelegenheid voor uitgebreide testen nog ontbroken heeft. Op het moment dat u dit leest zal dat wel gebeurd zijn.

Door de terugkeer van Roose naar De Roode Leeuw zal Den Arend waarschijnlijk wel minder in bedrijf zijn. Maakte hij elk jaar ruim 150.000 omwentelingen, de vraag is of dat in de toekomst nog wel gehaald zal worden.

Den Arend is voor de molenliefhebber een bezoek overigens meer dan waard. Bij de bouw in 1868/69 is in hoge mate gebruik gemaakt van het binnenwerk en andere delen van een wipkorenmolen, zijn voorganger ter plaatse. Dat is bijvoorbeeld goed te zien aan het kleine spoorwiel en de lange staakijzers. Delen van houten roeden ondersteunen de stenen op de halfzolder; de dichtgemaakte gaten van de heklatten zijn duidelijk zichtbaar. Een hoekstijl van het bovenhuis is gebruikt voor de vangbalk,

de penbalk is gemaakt van een burriebalk en de ijzerbalk is afkomstig van de staartbalk. De treden van de trap naar de kapzolder vertonen aan de onderkant een laag koolteer en zullen wel gemaakt zijn uit de beplanking van het bovenhuis.

Volgens Willem Roose kan dit binnenwerk wel eens het meest oorspronkelijke van alle Zuid-Hollandse korenmolens zijn. Het zou wellicht goed zijn de huidige toestand door een bouwhistorisch onderzoek in detail vast te leggen, mede met het oog op toekomstige herstellingen. Hoewel, de uiterste consequentie van het nieuwe beleid van de RCE zou kunnen zijn dat Den Arend dan niet meer of alleen in zeer beperkte mate zou mogen malen. Roose acht dat niet waarschijnlijk en verwacht dat door terughoudend en conserverend restaureren het monumentale karakter voldoende behouden kan blijven.

▲Voorzijde fok (foto D. Kenbeek, 9 november 2011).

NVVM-molenaars ACTIEF

Beide bedrijven hebben op eigen kracht de laatste decennia een gezonde groei doorgemaakt en ook de vooruitzichten zijn veelbelovend. Toch komt er ook in de molenmakerij tegenwoordig steeds meer op ons af. Certificeringen van werkzaamheden en producten, aanhoudende wijzigingen in subsidies, hogere eisen aan projectorganisatie en planning, en ga zo maar door. Allemaal zaken die op kleine schaal lastig te volgen zijn. Molenaarsbedrijf Groot Wesseldijk B.V. en VAAGS molenwerken V.O.F. gaan daarom vooral op de achtergrond samenwerken, zodat al deze organisatorische en administratieve zaken slagvaardig opgepakt kunnen worden. Verder blijven de bedrijven zoals ze zijn en zoals de klanten ze kennen. Ambachtelijk, betrokken, kwalitatief en dicht bij de klant. De identiteit en locaties van de bedrijven blijft zoals bestaand. Alle klanten blijven dus hun vertrouwde contactpersonen houden en ook in de samenstelling van de ervaren molenaars veranderd er niets. We gaan samen vooral werken aan een nog hogere kwaliteit en serviceniveau, die door de verbeterde efficiëntie ook nog eens betaalbaar blijft.

Molenaarsbedrijf Groot Wesseldijk B.V. en VAAGS molenwerken V.O.F.

▲Beide bedrijven werken aan molens tot soms ver buiten de landsgrenzen. In 2010 restaureerde Groot Wesseldijk de molen in het Oostenrijkse Retz.

▲De ondertekening van de overeenkomst: van links naar rechts: Henk Vaags, Jos Geverink, Martijn Vaags, Walter Vaags en Gerben Vaags.

▲Beide bedrijven gaan technisch moeilijke klussen niet uit de weg. Zo reconstrueerde Vaags in 2004 de complete zelfkruiging en zelfzwiching voor de molen in het Duitse Aschwarden.

Molenaars Groot Wesseldijk en Vaags BUNDELEN KRACHTEN

Molens restaureren en onderhouden vraagt om vakmanschap en jarenlange ervaring. Die vindt u bij de leden van de Nederlandse Vereniging van Molenmakers. De bedrijven die het logo van de NVVM voeren staan borg voor.....

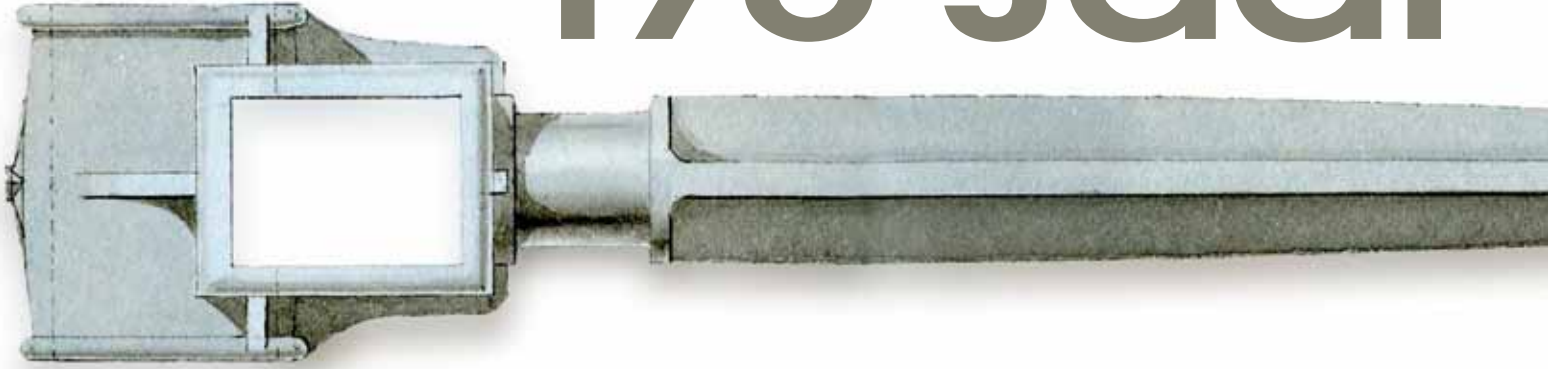
kwaliteit en deskundigheid.

*Gecertificeerde Molenmakersbedrijven

Nederlandse Vereniging Van Molenmakers

175 Jaar

NSBM MOLENASSEN

In de vorige aflevering is vooral stilgestaan bij de ontstaansgeschiedenis van de gietijzeren molenassen, de rol van de Nederlandsche Stoomboot Maatschappij en de 'eerstelingen'.

Maar daarmee is niet alles gezegd. Anders gezegd: 't vervolgt.

Concurrentie

Het octrooi van de NSBM ging in op 23 januari 1836 en gold voor vijf jaar. Dat betekende dat andere gieterijen dit octrooi moesten respecteren totdat het afgelopen was, te weten 23 januari 1841. De Schiedamse ijzergieterij Nolet deed dit niet, al zou Anthony Nolet 'onwetend' van het octrooi zijn geweest. Dat hij onwetend van de assen was lijkt uitgesloten. 'Beter goed gejat dan slecht bedacht?' Het leverde in ieder geval een forse aanvaring op met de NSBM die, toen men er kennis van kreeg, prompt beslag liet leggen op twee ijzeren assen van Nolet, een op 2 oktober 1838 en een op 6 november van hetzelfde jaar. Dat was niet alleen een strop voor Nolet, maar ook voor de opdrachtgevers. Het probleem werd opgelost met een licentieovereenkomst op 31 december 1838, zodat Nolet molenassen kon blijven gieften. De kans is heel groot dat een van beide assen nog steeds draait in De Vrijheid in Schiedam.

De askop van de molen De Vrijheid vertoont sterke gelijkenis met die van de bovenmolen van Schiebroek. Anthony Nolet mag tegen over de NSBM wel beweren dat hij 'onwetend' van het octrooi was geweest; van de de NSBM-assen was hij het zeker niet; gelet op een aantal frappante gelijkenissen (foto Gerard Barendse 2 september 2011).▶

▲De as van De Vrijheid in Schiedam mag van buitenaf zijn herkomst niet verraden. De binnenkant sluit iedere twijfel uit. Zowel het fabrikaat als het gietjaar 1838 zijn pontificaal meegegoten. Het is zo de oudste gedateerde as van Nederland (foto Garrit Hendriks, 20 oktober 2011).

▲De askop van de bovenmolen van Schiebroek. Frappante overeenkomsten met de as van De Vrijheid zijn de gladde wanden van het (voorste) ashuis en het vrijwel geheel ontbreken van de walpen. Het kan haast niet anders of Nolet moet de as in Schiebroek hebben gezien.

Ook na 1841 zet de opmars van ijzeren assen niet snel door. Vooral nog ondervindt de NSBM nauwelijks concurrentie. Pas in de tweede helft van de jaren veertig van de 19^e eeuw komen andere fabrikanten echt in beeld. Van de bekende molenasfabrikanten moet Enthoven in of kort voor 1846 met het gieten van molenassen zijn begonnen. Er zijn enkele assen van deze gieterij uit 1846 bekend, terwijl in De Roos in Delft een as uit 1847 ligt met nummer 30. Voor Penn & Comp. uit Dordrecht geldt een vergelijkbaar verhaal: in de molen De Eendragt in Kaatsheuvel ligt een Penn-as uit 1848 met nummer 5. Sterkman (De Prins van Oranje) komt pas nog later in beeld. Het heeft er veel van weg alsof het octrooi voor de NSBM in 1841 is verlengd, wellicht tot 1846. Op de Nolet-assen (die met licentie van de NSBM werden gegoten) en een enkele uitzondering na zijn - voor zover bekend - alle ijzeren assen voor 1846 van de NSBM. De bovengenoemde overeenkomst met Nolet noemt ook de mogelijkheid van een dergelijke verlenging. Na 1846 draait het plaatje compleet om: dan gaan de andere gieterijen het terrein beheersen en giet de NSBM nog maar zelden molenassen. Van na 1859 (molen Rijkevoort) is zelfs geen enkele ijzeren NSBM-as meer bekend. Dat is op zich wel verbazend,

▲Nolet-as van De Walvisch in Schiedam, welke van omstreeks 1845 dateert en tot aan het uitbranden van deze molen op 14 februari 1996 dienst deed. Nu ligt hij na 150 jaar dienst gedaan te hebben naast de molen. De gieterij van Nolet werd gesticht in 1836 en werd in 1870 gesloten. De askop is van een totaal ander model dan van De Vrijheid. Merkwaardig genoeg lijkt ook hier leentje-buur weer een rol te spelen. Deze askoppen vertonen een meer dan toevallige gelijkenis met de oudste askoppen van Enthoven. Het meest in het oog lopende detailverschil is de ster. Die heeft bij Enthoven twee punten meer (foto E.G.M. Esselink, 9 mei 2010).

▲De as van de molen van Ravenstein is een oude Enthoven-as, gegoten in 1847 voor de Zuidplaspolder, zoals blijkt uit het opschrift: W: IJzerman Dijkgraaf. Hoezeer de zuinigheid de wijsheid bedroeg blijkt wel uit het feit dat er nu nog minimaal zes assen van de dertig voor 1880 gesloopte Zuidplasmolens bestaan. Ze zijn inmiddels alle meer dan 130 jaar oud. Ze doen dienst door het gehele land; tot in Vlaanderen toe (Rumbeke). De 24 andere zullen wel niet versleten zijn geweest (foto Donald Vandenbulcke, 6 september 2006).

want pas na die tijd komt de opmars van de gietijzeren as echt goed op gang.

Langzame start

Ondanks de door Roentgen en de anonieme krantenschrijver genoemde voordelen loopt het niet direct storm met de vraag naar ijzeren assen. Roentgen

overdreef niet; de tijd heeft hem volledig in het gelijk gesteld. Toch was het wantrouwen groot. Dat blijkt al bij het aanschafbeleid voor de Zuidplas: slechts twee van de dertig molens krijgen een ijzeren as. Al na tien jaar, in 1847 wordt er bij Enthoven een ijzeren as besteld die nu nog steeds in de molen van Ravenstein dienst doet. Dat betekent wel dat een houten as na tien jaar de geest

Een van de weinige gietijzeren assen van een ander fabrikaat die aantoonbaar dateert uit de (veronderstelde) tweede octrooiperiode van de NSBM is de as van de korenmolen van Spijkenisse. Die is gegoten bij De Waal & Van Driest in Utrecht en is gedateerd 1845. Deze gieterij was gesticht in 1827 bij de bestaande molenmakerij van Cornelis Verloop. In 1840 werd het bedrijf overgenomen door G. de Waal en E. van Driest. In 1872 werd het bedrijf voortgezet door A.F. Smulders, die het in 1906 naar Schiedam verplaatste (Gusto). Smulders heeft in Utrecht voor molens vooral ijzeren askoppen gegoten; doorgaande assen zijn er nauwelijks van bekend. Er ligt er een in de molen van Beegden (foto jsb, 25 september 2009).

heeft gegeven. In de volgende twintig jaar worden dan alle houten assen vervangen door ijzeren; terwijl een in 1836 voor de Zuidplas aangeschafte as nog tot 1944 dienst zal doen totdat de oorlog er een eind aan maakte. Daar staan weliswaar de molens van de Nederwaard in Kinderdijk tegenover waar in goed tien jaar tijd (1837-1851) alle houten bovenassen werden vervangen door ijzeren (zie *De Molenaar* 1996-25-51,52). Over het algemeen liep de Alblasserwaard op dit punt flink voorop. Het bericht in de *Arnhemse Courant* in 1835 roept nog een uitgesproken zurig commentaar op in het nummer van 16 januari 1836. Daarin komen ook de molens ter sprake. De inzender, 'een Fabrikant' schrijft: 'Omtrent het aanra-

▲ Symfonie in rood en geel: de kap van de molen in Hooge Zwaluwe. De as is uit 1842 en behoort tot de oudste van de NSBM met een 'ronde' voorplaat. De gelijksoortige as van Feerwerd is zelfs nog iets ouder: 1840 (foto Gerard Barendse, 27 mei 1994).

den van ijzeren assen, kan ik geenszins met den heer F. instemmen. Ik weet wel, dat de ijzeren assen glad en goed draaijen; maar dit kan met eene houten het geval ook zijn, zoo die slechts goed vervaardigd is; daarentegen weet men, hoe zwaar eene houten as moet zijn, zal dezelve bestand wezen; maar van eenen gegoten ijzeren, hoe zwaar ook, is men nooit verzekerd, dat dezelve niet breken zal; daarbij komt nog de invloed, dien de vorst op het ijzer uitoefent, en zelden breekt aan het werktuiglijke iets, dat geene nadeelige gevolgen van het andere na zich sleept. De heer F. zal mij, en velen met mij, verplichten, ons eene zwaarte van gegoten ijzer op te geven, waarvan men veilig kan zeggen: "dit zal niet breken." Zelfs veel later nog zijn er mensen die geen vertrouwen hebben in ijzeren assen en het bij hout willen houden. Als de polder Reeuwijk in 1850 een ijzeren as wil bestellen heeft niet ieder lid van het polderbestuur daar direct vertrouwen in (zie *Molenwereld* 2008-3-123).

Verspreiding

De meeste NSBM-assen kregen aanvankelijk een regionale bestemming. Het gros is vermoedelijk gegoten voor molens ruwweg 25 km rond het Pesthuis, veelal watermolens. Dat is zelfs nu nog merkbaar. Van de ongeveer vijftig nog bestaande NSBM-assen (bovenassen en enige waterassen) ligt de helft in molens in Zuid-Holland en voldoen bijna alle aan het 25 km-criterium.

▲ De as voor de Putmolen in Aarlanderveen wordt bij Gieterij Hardinxveld uit de vormkassen getild. Op de bovenste rug de koppen die voor het navullen van de as moeten zorgen bij het afkoelingsproces. De as heeft als gevolg van een blikseminslag nog geen jaar dienst gedaan (foto jsb, 20 november 1989).

de uitsluitende regt in
 brout dande wozen
 maken, in regten te
 vervolgen, en tegen dezel-
 ve te procederen tot
 verbeurdverklaring ten
 haren behoeve van de
 vervaardigde en nog
 onverkochte, en van
 den looprijge der rees
 verkochte goederen,
 de voorwerpen, alsmede
 tot alle de oordanijs ver-
 gelding van schade, winst
 derving of interesten,
 als waartoe en tenen
 Lijn magten.

▲ Het octrooi voor de NSBM voorzag al in situaties waarin anderen het ontdoken. Zo staat er dat het toegestaan is om hen 'in regten te vervolgen en tegen dezelve te procederen tot verbeurd verklaring ten haren behoeve van de vervaardigde en nog onverkochte (...) voorwerpen'.

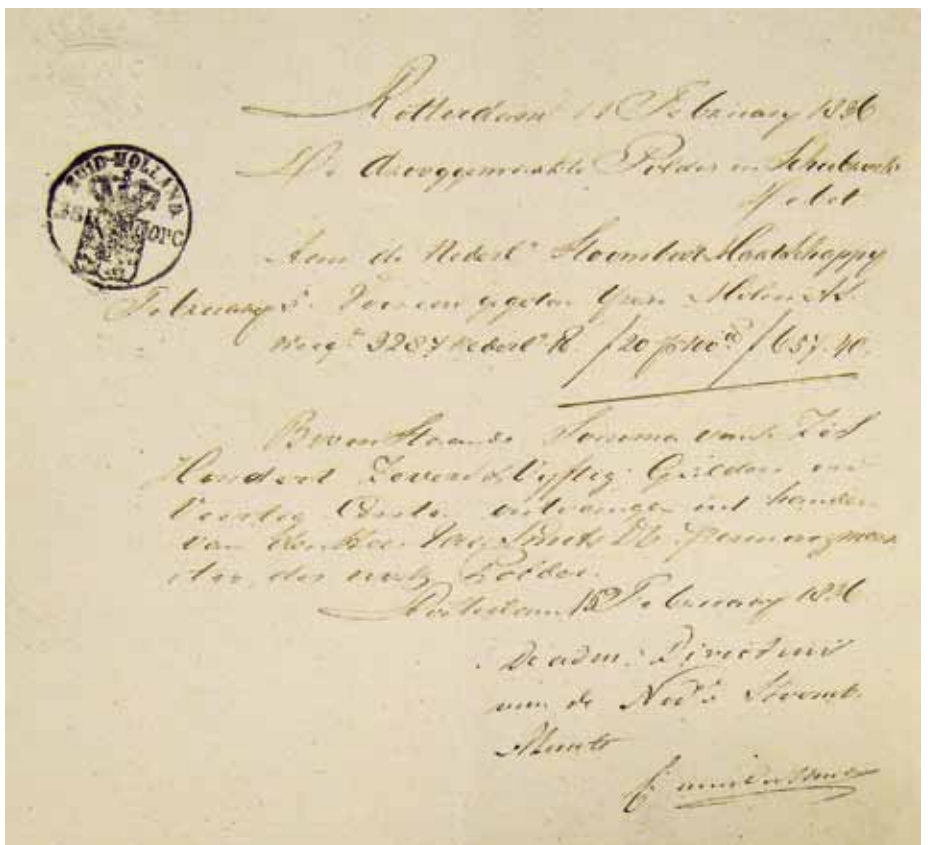
Door het 'große Mühlensterben' kwamen veel van deze assen weer beschikbaar en verhuisden dan veelal verder weg of verdwenen in het schroot. Soms herhaalde zich dat. Daardoor kwam de NSBM-as van de molen van Vinkel zelfs in de Verenigde Staten terecht!

Natuurlijk zijn er ook assen gegoten voor molens buiten het 'kerngebied'. Zo zit er al in 1841 een door de NSBM gegoten as in de molen van 'de Heer Hesselink te Groningen'. Dat is de bekende olie, pel- en runmolen De Oude Held aan het Reitdiep geweest die in 1912 naar St. Joost in Oost-Friesland verhuisde en aldaar in 1956 afbrandde. Waarschijnlijk in hetzelfde jaar 1841 kocht C.G. Slot in Meppel een ijzeren as bij de NSBM.

Voor informatie over de verspreiding: zie (<http://www.molendatabase.nl/assen/assendb.php>).

Korte assen

De meeste NSBM-assen hebben een opvallend kenmerk: het zijn korte assen. Als regel overschrijden ze de lengte van vier meter (tussen pen en waterhol) nauwelijks. De korenmolens van Ouddorp (De Zwaan) en Goedereede zijn zelfs maar

Rotterdam 14 Februari 1836
 Afs. Aangekomen bij de Directie van de Nieuwe Assen
 Aan de Heer Secretaris van de Nieuwe Assen
 Rotterdam. De van gisteren door de Heer
 van der Meer afgeleverde afbeelding van de
 molensteen van de molen van de Heer van der Meer
 van de molen van de Heer van der Meer
 Rotterdam 14 Februari 1836
 De adw. Directeur
 van de Nieuwe Assen
 Assen

▲ Abusievelijk werd in de eerste aflevering een verkeerde afbeelding geplaatst van de factuur voor de tweede NSBM-molens uit 1836. Dit is de goede.

▲ De as van de molen van Feerwerd. De helft van het ashout - mogelijk een in de lengte doorgezaagde houten as - is afgenomen, waardoor de bijzondere constructie duidelijk wordt. Het voorste stuk is verkorte normale ijzeren as, waarvan de pen is afgeslagen. Gezien op het aantal dwarsribben zal de as niet veel langer zijn geweest (vergelijk de foto van de as van De Deen in de vorige aflevering). Het achterste stuk is een speciaal vervaardigd pineind (foto Vaags Molenwerken, 15 juni 2010).

▲De as voor de molen van Feerwerd met de nieuwe vulstukken; helaas anders van uitvoering dan oorspronkelijk (foto André Nibbelink, 15 juni 2010).

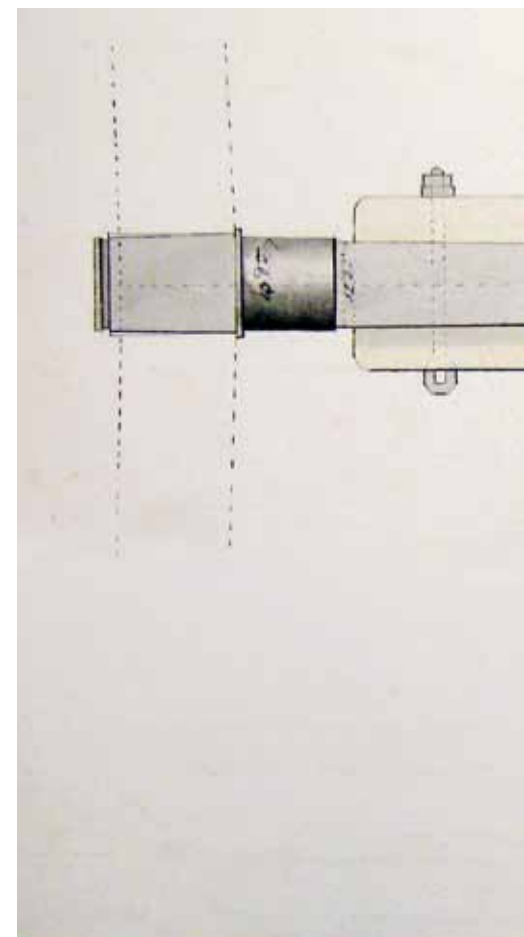

▲De as in Feerwerd van voren af gezien. In de as staat meegegoten: NSBM/FYENOORD/1840 (foto Vaags Molenwerken, 15 juni 2010).

2,75 m lang. Deze lengte vereist wel speciale voorzieningen. Het artikel in de *Amhemsche Courant* van 24 december 1835 geeft een verklaring voor de beperkte lengte. Schrijver F. 'bewonderde de wijze, waarop de gieting van zoodanig voorwerp plaats vond. Op mijne deswege gedane vragen werd mij verzekerd dat dergelijke stukken aldaar altijd op dezelfde wijze worden gegoten, dat is regtstandig, en niet, zoo als te dikwijls geschiedt, liggende - Eerstgemelde wijze van gieting is veel kostbaarder, en geeft meerder aanleiding tot mislukking, doch heeft het groote voordeel, dat de assen veel sterker zijn, dan diegene welke liggende worden gegoten, daar meestal het bovenste gedeelte der gieting sponsieus (poreus. jsb) is, zoodat bij alle assen, welke liggende zijn gegoten, de boven-

kant der as, over de geheele lengte, dit sponsieus heeft, hetwelk niet plaats vindt bij assen, die regtstandig zijn gegoten, daar men dezelve alsdan eenige voeten langer giet dan noodig is, en het bovenste of sponsieus einde eraf snijdt; zoodat niets dan goed en gezond ijzer overblijft.' Het zal duidelijk zijn dat dit 'regtstandig' gieten een beperking oplevert voor de lengte. Het gaat niet alleen om de lengte op zich, maar om te gieten moet men ook nog eens met de gietpan boven de staande gietvorm van de as komen. Dat zal toen sowieso en zeker in de ruimte van het Pesthuis een probleem zijn geweest, zodat er niet veel meer over bleef dan het gieten van korte assen. Later lost men dit anders op en dan neemt de lengte van de assen toe, tot aan circa zeven meter toe (over het gie-

ten van molenassen, zie *De Molenaar* 1989, no. 51/52, blz. 1765 t/m 1780). De zure commentator kan het in 1836 niet nalaten om in de *Amhemsche Courant* dit rechtstandig gieten van assen op de korrel te nemen. Hij schrijft: 'Daarna spreekt de schrijver van eene ijzeren molenas en wil het doen voorkomen, of het *regtstandig* gieten van assen geheel iets nieuws is. Wanneer men te *Fijenoord* zoo onkundig is, van niet te weten, dat, zal eene as goed zijn, dezelve regtstandig moet gegoten worden, verwondert het mij geenszins, dat deze fabriek die hoogte nog niet bereikt heeft, welke men zich daarvan aanvankelijk had voorgesteld. Aan de ijzergieterij te *Deventer*, als ook in *Pruisen* te *Sterkenraad* en *Ysselborgh*, weet men niet, dat zware assen en dergelijke stukken anders dan regtstandig kunnen gegoten worden. Ik heb dezelve aan de uitgebreide fabriek en koper-pletterij van de heeren B.W. KERPEL EN ZOON nabij Zutphen gezien, die zeer zuiver en gaaf waren, en daarenboven in het gebruik allerbest voldeden. Omtrent het gieten der pletrollen, zoude men daarin volledig onderdicht kunnen bekomen. Wat het langer gieten van zulk eene as aangaat; dat gedeelte wordt *kop* genoemd; de schijver stelt daarvan *eenige voeten*, die er dan weder worden afgesneden, waarna het einde gaaf blijft. Ik heb nooit gezien, dat een kop langer dan 1½ voet was, en heb zelfs pletrollen gezien, te *Luik* gegoten, waar men van

eene rol, die 3,500 N.P. woog, slechts twee duim afsneed, terwijl de rol volkomen zuiver en gaaf bleef. In het algemeen kan men aanmerken, dat op die fabrieken, waar men den minsten kop er aan behoeft te gieten, de beste kwaliteit van ijzer gegoten'.

Het probleem ontstond door het afkoelen van het ijzer. Dat kromp uiteraard en was de oorzaak van de poreusheid. Later werden buiten de ijzeren assen ook enige koppen op een rug aan de

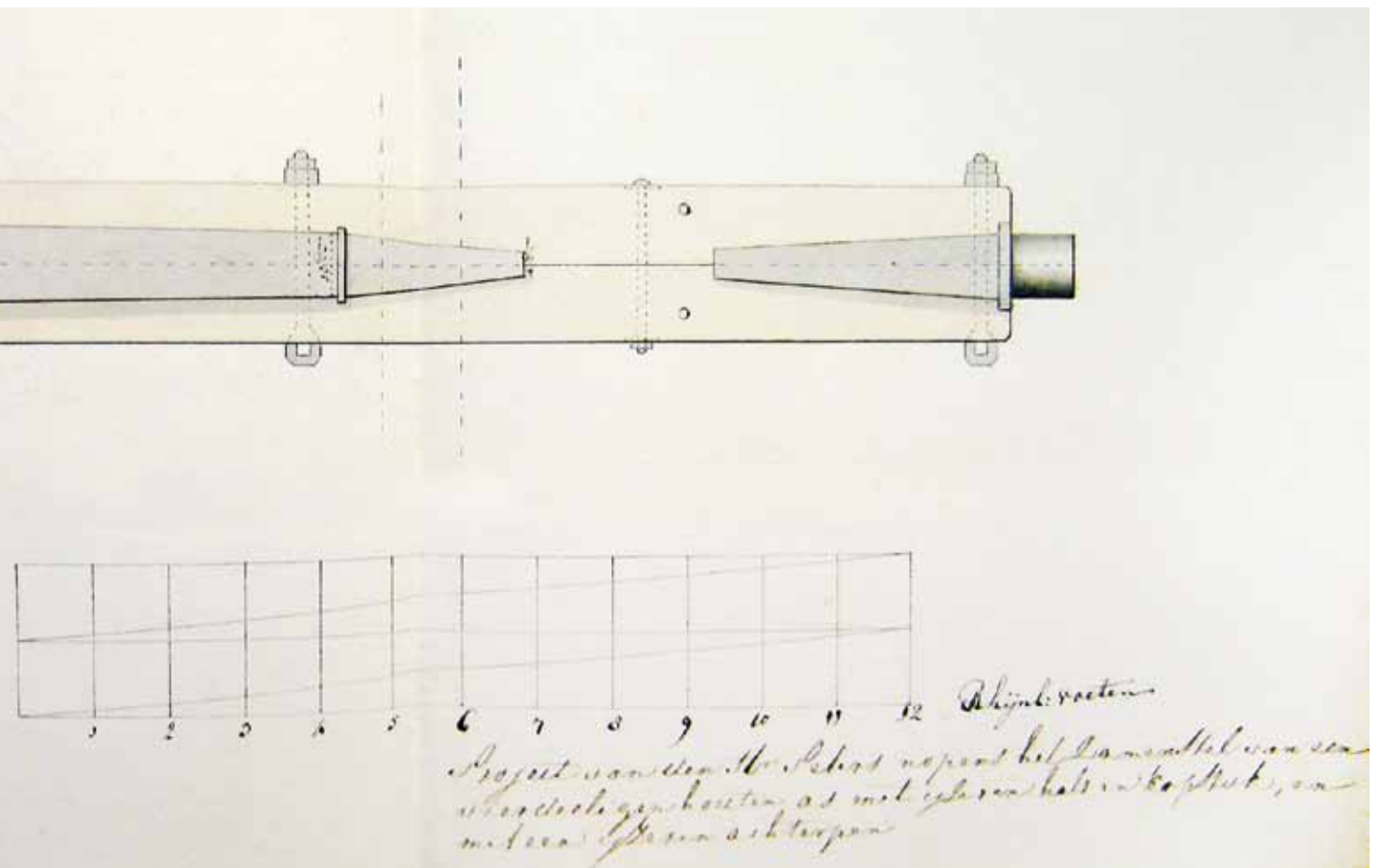

Het peneind van de as van de molen in Hooge Zwaluwe (foto jsb, 3 oktober 1998).▶

In Hooge Zwaluwe staan naast het fabriekaats ook de naamen van het polderbestuur in het voorste deel van de as ingegoten. Dit maakte het achterhalen van de herkomst van de as mogelijk. Het gebruikte lettertype is identiek met dat van de as in Feerwerd (foto jsb, 3 oktober 1998).▶

Tekening van een 'Project van den Hr Peters nopens het zamenstellen van een vierdeiligen houten as met ijzeren hals en kopstuk, en met een ijzeren achterpen' voor de Nieuwkoopse droogmakerij. (afbeelding: Nationaal Archief).▼

▲ De standerdmolen van Sprang-Capelle heeft een bijzonder lange NSBM-as (foto Willem Jans, 28 januari 2006).

bovenkant van de as meegegoten. Als het afkoelende ijzer kromp liep vloeibaar ijzer uit de potten in de eigenlijke as en vulde zo het ontstane tekort aan. Uiteraard werden die koppen wel poreus, maar dat gaf niet. Die moesten er toch af (zie *De Molenaar* 1989, no. 51/52, blz. 1765 t/m 1780).

Bij de eerste assen was er eigenlijk maar één zo'n kop: de te lange pen die dus nu aan het uiteinde poreus werd en daarom ingekort moest worden. Vandaar ook het rechtstandig gieten. De as werd dan nagevuld van uit de pen.

◀ De pen van de as van de molen van Nieuw- en Sint Joosland. De pen lijkt voorzien van een flens zoals in de molen van Hooge Zwaluwe (foto jsb, 2 september 2006).

Lange assen

Toch is het goed voorstelbaar dat er moleneigenaren en molenmakers die niet gecharmeerd waren van de korte assen. Immers door het zware gevluht was de neiging tot dompen groot. Vandaar dat de pen - om dit te voorkomen - gelagerd was in een speciale penstoel. Toch bleek een langere as mogelijk, maar dat was in feite niets anders dan een verlengde korte as.

Een dergelijke as ligt in de molen Zeldenrust in Hooge Zwaluwe en in de molen van Feerwerd. De eerstgenoemde as dateert uit 1842 en is oorspronkelijk gemaakt voor de molen van de Zegen- en Molenpolder onder Rhoon (inf. E.G.M. Esselink). De andere dateert uit 1840 en is van onbekende herkomst. Beide assen bestaan uit een ijzeren voorstuk en een ijzeren pen. De as in Hooge Zwaluwe is 4,85 m lang en daarmee aanzienlijk langer dan een 'normale' NSBM-as.

De molen van Feerwerd wordt op dit moment gerestaureerd en daarbij zijn ook de vulstukken om de as vernieuwd. Dat leverde letterlijk en figuurlijk een kijkje op in de as. De as had niet, zoals gebruikelijk, vierdelige vulstukken, maar tweedelige, waarbij ik de indruk heb dat het een overlans doorgezaagde houten as is. In het midden zijn holtes uitgehakt om ruimte te scheppen voor de ijzeren asdelen. Het heeft er alles van weg dat het voorste stuk een aan de pen ingekorte normale NSBM-as is. Gegoten is die in ieder geval zo niet. Het is mogelijk dat de as van meet af aan zo geconstrueerd is; de as in Hooge Zwaluwe versterkt dat idee alleen maar.

Het idee voor een constructie van een as als in de molen van Feerwerd was niet nieuw. Het werd omstreeks 1800 ook al naar voren gebracht voor de molens van de Nieuwkoopse Droogmakerij zoals uit een tekening van een 'Project van den Hr Peters nopens het zamenstellen van een vierdeiligen houten as met ijzeren hals en kopstuk, en met een ijzeren achterpen'.

In de molen van Nieuw- en Sint Joosland ligt een ijzeren as, fabriekaat Boddaert & Co. Het zou gaan om een gebroken as die 'geheeld' is door het aanbrengen van lange houten vulstukken. De breuk is tussen de vulstukken door zelfs duidelijk zichtbaar. Het lijkt heel eenvoudig, maar de pen roept toch wel vragen op, want die is voorzien van een flens zoals bij de as van de molen in Hooge Zwaluwe; raadsels dus...

De schrijver van het artikel in 1835 stelt: het rechtstandig gieten 'geeft meerder aanleiding tot mislukking'. Het ging dus blijkbaar wel eens fout. Zou men zo'n mislukte as gebruikt hebben om langs deze methode een lange as te maken? Het peneind bestaat uit de gebruikelijke pen met een vierkante ijzeren 'insteekpen' die in het houten deel ligt. Jammer genoeg heeft men bij de restauratie de oude vorm niet gekopieerd, maar normale vierdelige vullingsstukken aangebracht. Respect voor historie is bij molenrestauraties bepaald geen gemeengoed.

De as in Hooge Zwaluwe is gegoten volgens hetzelfde principe; mogelijk zelfs met dezelfde mal, want de askop vorm is dezelfde, terwijl ook de lettertypen

van de tekst op beide assen volledig identiek is. Wel is het peneind anders. Wat er in de houten as zit is uiteraard niet zichtbaar. Aan de eigenlijke pen zit een gegoten ijzeren flens die met vier bouten vastgezet is op het hout. Verder zitten er aan de flens nokken die in het hout grijpen. Op de pen in Feerwerd ontbreekt een dergelijke flens, maar er lijken wel restanten van aanwezig te zijn geweest. De springbeugels van beide assen lijken identiek hetgeen de gedachte versterkt dat beide assen bij de aanvang zo zijn gemaakt.

Het principe om op deze manier lange assen te maken was niet nieuw. Het werd al naar voren gebracht bij de droogmaking van de Nieuwkoopse en Zevenhovense plassen omstreeks 1800. Ook daar was sprake van een ijzeren askop en een ijzeren pen, gekoppeld door een houten tussenstuk.

Toch zijn er ook andere lange NSBM-assen. In de molen van Sprang-Capelle ligt een NSBM-as uit 1854 met een lengte van 5,58 m, terwijl in De Zandweg in Rotterdam een as uit 1846 van 4,60 m ligt. De NSBM hield lang vrij lang vast aan dit soort 'halve' assen, maar ook een bedrijf als Enthoven goot ze. Dat wil niet zeggen dat men in de begintijd geen langere maakte. In de molen van Arkel zit een Enthoven-as uit 1847 (No. 34) met een lengte 6,65 m en dat is beslist een lange as te noemen. Nu is dit wel een extreem lange as, maar er zijn er meer uit de veertiger jaren die de vijf meter te boven gaan, zoals in molens te Delft of Dordrecht.

Modellen

Gelukkig bestaan er foto's van de bovenmolen van Schiebroek en de molen van Wouwse Plantage waardoor we ons een beeld kunnen vormen van deze eerdere stellingen; althans voor de askop.

De as van de Schiebroekse molen is de oudste waarvan foto's bestaan. Helaas munten - althans die mij bekend zijn - niet uit door duidelijkheid, maar er valt toch wel wat over te zeggen. Bij de nu bekende assen zijn er verstevigingen tussen de ashuizen. Die ontbreken bij de Schiebroekse as; de wanden zijn, afgezien van de randen, glad. Op de voorkant is een ster aanwezig, maar de

▲ Molenmaker G.I. Bollee uit Alphen a/d Rijn nam het maken van de schepradmolens 11 en 12 aan; molens met drie schepraderen. Daarbij hoorde ook het model van de gelijksoortige molen no. 8. Dit model bleef lang in Delft, maar raakte fors in de vernieling. De provinciale molendeskundige I.J. de Kramer werd er op attent gemaakt. Ing. J. den Besten completeerde het model, maar deed dit in de uitvoering van een normale schepradmolen, dat thans eigendom is van de Vereniging De Hollandsche Molen (foto ing. J. den Besten; model nog onvoltooid).

▲ De kap van het 'Bollee-model'. De penstoel heeft veel weg van die van de 6^e molen van de Hooge Boezem achter Haastrecht in zijn oorspronkelijke uitvoering (zie Molenwereld 2011-5-194). Een dekstuk ontbreekt en de springbeugel 'staat er alleen voor'. (foto ing. J. den Besten).

▲ Advertentie in het Dagblad van 's-Gravenhage van vrijdag 29 april 1836 voor 'verbeterde ijzeren molenassen', waaruit blijkt dat er op dat moment, april 1836, door de NSBM twee ijzeren assen waren gemaakt.

walpen is maar heel kort en hij lijkt op het eerste gezicht zelfs niet aanwezig. Over de assen van de Zuidplasmolens zijn we beter geïnformeerd. Bij de bouw van de Zuidplasmolens werden ook drie molenmodellen aanbesteed, waaronder een met een ijzeren as. Dit perfecte

▲De lagering van de as (in het model van brons) is heel bijzonder. Op de eigenlijke windpeluw liggen klossen met daarop weer een windpeluw waarop op een gietijzeren (?) kussenblok is gemonteerd waarop de as is gelagerd. Dezelfde constructie is zichtbaar op de tekening van Storm Buysing (foto ing. J. den Besten).

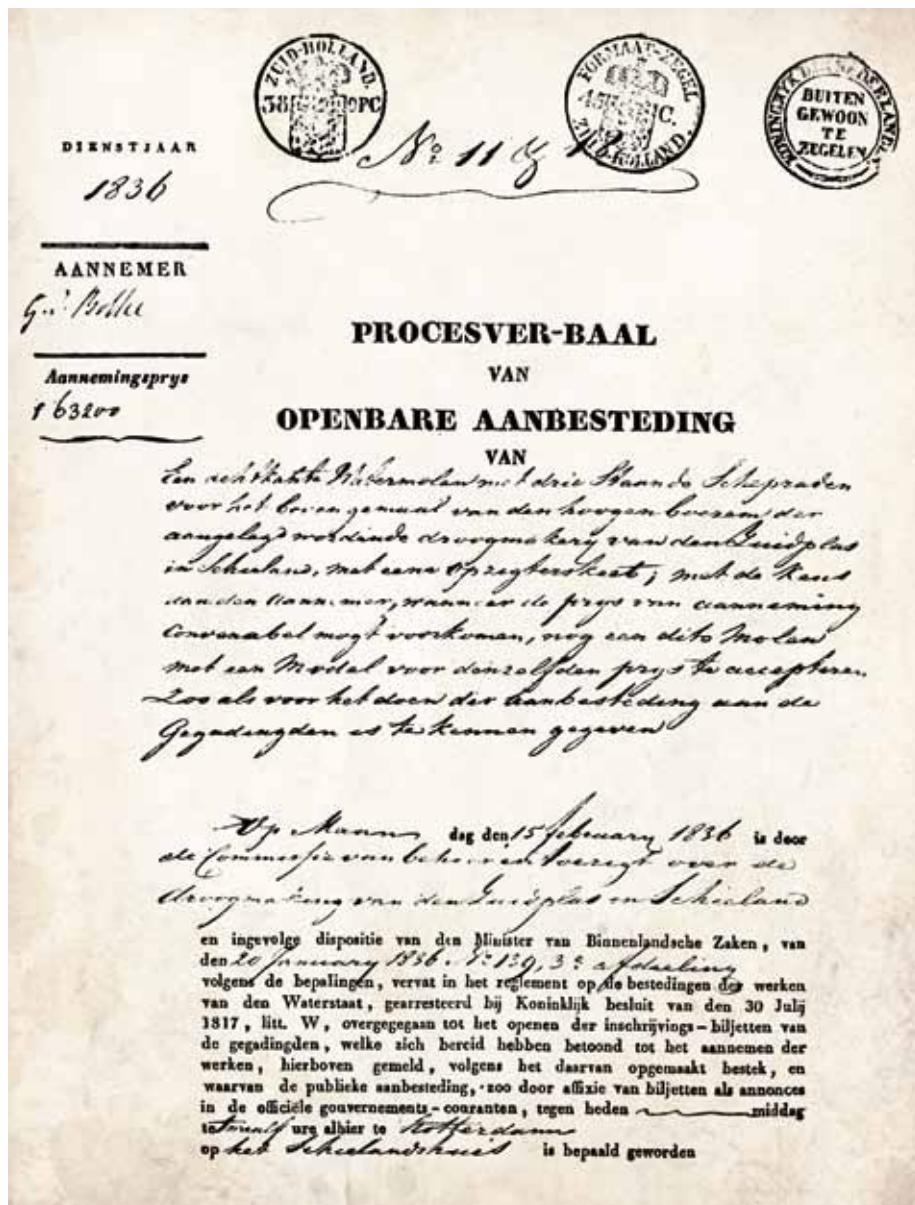

▲De askop van het Bolleemodel komt nog het meest overeen met het model van de as van Nederwaardmolen 2. De verstevigingen tussen de beide ashuizen zijn duidelijk aanwezig, terwijl die - merkwaardig genoeg - op de as van de molen van Wouwse Plantage ontbreken (foto ing. J. den Besten).

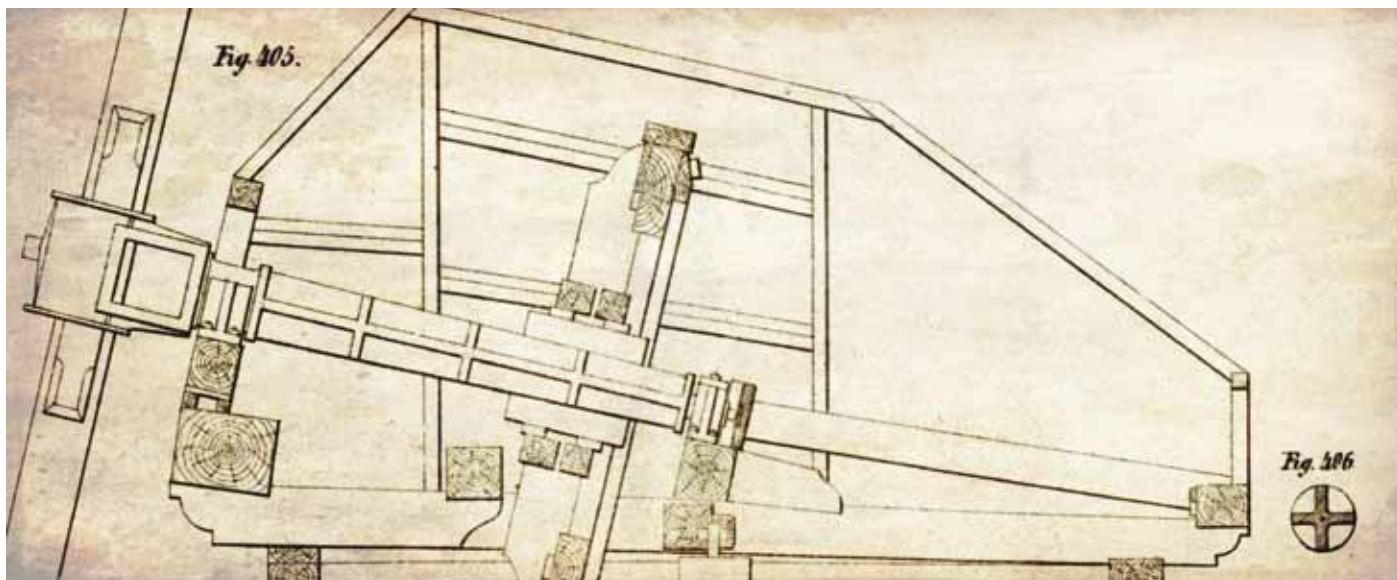
molenmodel is gedeeltelijk bewaard gebleven en eigendom van de Vereniging De Hollandsche Molen. Men mag gevoelig aannemen dat het bronzen model van de as redelijk nauwkeurig overeenstemt met de echte as. Verder heeft D.J. Storm Buysing in "Handleiding tot de kennis van de waterbouwkunde" (Breda 1864) een tekening opgenomen van de doorsnede van een molenkap, welke onmiskenbaar van een Zuidplasmolen is en wel van een molen met een ijzeren as. Deze as is vrijwel identiek met die van het molenmodel in Wijk bij Duurstede. Het modelasje en de tekening wijken slechts in details van elkaar af. Zo heeft de as van de tekening wel versterkingen op het ashuis voor de binnenroe met dat van de buitenroe, maar omgekeerd

niet. Een walpen is duidelijk aanwezig. Op de foto van de molen van Wouwse Plantage is er in tegenstelling tot de molen van Schiebroek duidelijk een walpen aanwezig, maar ontbreken de versterkingen tussen de ashuizen. De wanden zijn glad, net zo als in Schiebroek. Wat bij al deze zeer vroege assen ook ontbreekt zijn de 'kaken', de gewelfde uiteinden buiten de randen van de ashuizen, zowel op de tekening als op het model als op de foto's. Toch verschijnen ze als snel. De as van Nederwaardmolen 2 heeft ze al en ook de as in De Deen. De vorm en uitvoering verschilt, maar het zou te voeren om hier uitvoerig op in te gaan.

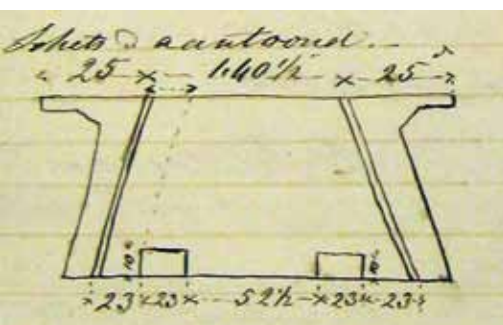
Een ander opvallend kenmerk is het ontbreken van een waterhol, de holle rand achter de askop en voor de hals die er voor moet zorgen dat regenwater niet langs de hals naar binnen komt. De askoppen van het oudste model zijn rechthoekig van vorm. Afgaande op de bestaande assen heeft men assen met een dergelijke rechthoekige kop tot omstreeks 1846 gemaakt. In de Middelmolen in Molenaarsgraaf en de korenmolen van Venray liggen althans nog assen uit 1846 van dit model; jongere zijn mij niet bekend. Omstreeks 1840 worden de eerste assen met de 'ronde' voorplaat gegoten,

▲Bij de aanbesteding van de bouw voor de molens van de Zuidplaspolder werd ook het maken van drie molenmodellen aanbesteed; schaal 1:20. De aannemers mochten het zelf doen of uitbesteden. Zo kwamen modellen tot stand van molen 8 met drie schepraden tot stand (systeem Blanken); van hellend schepradmolen no. 4 en een vijzelmolen. Ze waren bestemd voor de modelkamer van wat nu de TU in Delft is. Alleen het schitterende model van de vijzelmolen is compleet bewaard gebleven. Het staat nu in het Conservatoire National des Arts et Métiers in Parijs. Het model van de hellend schepradmolen kwam terecht in het Openluchtmuseum en ging verloren bij de brand van de Zaanse buurt in 1970. Bijgaand het proces-verbaal van de aanbesteding van de Zuidplasmolens 11 en 12 met inbegrip van het model van zo'n soort molen.

▲ Tekening van een kap met de oervorm van een Nederlandse ijzeren molenas in D.J. Storm Buysing: Handleiding tot de kennis van de waterbouwkunde (Breda 1864) De overeenkomst met de kap van het Bolleemodel springt in het oog. Merkw aardig genoeg ontbreken de versterkingen huier bij het voorste ashuis.

▲ De NSBM heeft voor molens niet alleen assen gefabriceerd. In 1841 goot men ook een gietijzeren lade voor het slagwerk in een oliemolen te Delft in opdracht voor de heer De Haan aldaar. Dat is waarschijnlijk voor de oliemolen De Otter geweest die eigendom was van Leendert de Haan. De lade werd gemaakt volgens een schetstekening die De Haan zelf aanleverde. Deze lade is waarschijnlijk de eerste in zijn soort geweest. Deze Leendert de Haan zijn we eerder tegen gekomen. Hij was ook eigenaar van de Rotterdamse oliemolen De Jonge Jan, waarvoor hij in 1835 een ijzeren as liet gieten; de bewuste eersteling. De Haan wist dus de weg (afb. Archief NSBM).

waaruit blijkt dat men beide modellen een tijd lang naast elkaar gehanteerd heeft.

Lagering

Uit het model van de Zuidplasmolen en de tekening van Storm Buysing blijkt dat de lagering van de eerste ijzeren NSBM-bovenassen afwijkt van wat nu gebruikelijk is. Op de eigenlijke windpeluw liggen

klossen met daarop weer een windpeluw waarop op een gietijzeren kussenblok is gemonteerd dat als lager voor de as functioneert. Dezelfde constructie is zichtbaar op de tekening van Storm Buysing. Toch is men daar blijkbaar al snel af gestapt. In de bovengenoemde brief aan Slot in Meppel van 9 oktober 1841 wijst de NSBM er op dat de as in de molen van Hesselink in Groningen bij de kop op een steen loopt 'en de ondervinding heeft bewezen dat dit even goed is, als dezelve op metaal te laten lopen.' Mocht Slot toch de voorkeur geven aan een metalen kussen bij de kop dan moet hij er op rekenen dat zulke kussen circa 66 gulden kosten.

Fabricagegegevens

De NSBM merkte haar assen in het geheel niet. De oudste assen waarop een fabricagejaar staat dateren uit 1840. Het is mogelijk dat men er toe over is gegaan na het incident met Nolet om op die manier misverstanden te vermijden. De assen een nummer geven heeft de NSBM nooit gedaan. Dat is jammer, want het maakt iedere betrouwbare schatting van het aantal assen dat door de NSBM is gegoten onmogelijk. Aanvankelijk goot men de fabricagegegevens op de as mee achter de hals (NSBM/FYENOORD/fabricagejaar) dan wel op de zijkant

▲ De Oudendijkse molen in Hoornaar heeft een NSBM-as waar 'FYENOORD' verwerkt is in de ster rond de walpen en NSBM en fabricagejaar respectievelijk erboven en eronder (foto Gerard Barendse, 19 juli 2011).

▲ Na 1900 zijn er nauwelijks meer nieuwe molenassen gegoten. Men behielp zich - indien nodig - met slooppassen, maar daar was na 1970 nauwelijks meer aan te komen. In 1976 werd voor het eerst na tientallen jaren weer een nieuwe molenas gegoten bij Werkspoor voor De Gooijer in Amsterdam. Daarna volgden er nog vele tientallen. Zoals hier bij Gieterij Hardinxveld voor de Putmolen in Aarlanderveen. Het begon allemaal op Feijenoord in 1835 (foto jsb, 17 november 1989).

van de askop. De tekst binnen in de kap komt niet veel voor; op de zijkant van de askop veel meer. Al vrij snel gaat men er toe over om de fabricagegegevens aan te brengen op de voorkant van de askop, althans bij de 'ronde' modellen. Het oudst bestaande voorbeeld is de molen van Rozenburg. De as in die molen dateert uit 1841 en het gietjaar plus de initialen NSBM staan tussen de punten van de grote ster. Het komt meer voor, maar meestal staat tussen de punten van de ster F.Y.E.N.O.O.R.D en erboven NSBM, eronder het gietjaar. Ook bij de jongste nog bestaande NSBM-as, in de

molen van Rijkevoort, daterend uit 1859 is dit het geval.

Einde assenproductie

Als we er van uitgaan dat de bestaande NSBM-assen een aselect beeld van de productie vertonen, dan is er maar één conclusie mogelijk: de NSBM is onbegrijpelijk vroeg gestopt met het gieten van molenassen. Hierboven wezen we er al op dat de as in de molen van Rijkevoort de jongste nog bestaande is. De glorie-tijd van de NSBM-molenassen ligt dui-

delijk voor 1850. Van na 1860 is mij geen enkele NSBM-as bekend, terwijl juist dan er in grote aantallen ijzeren assen gegoten worden, maar wel door andere gieterijen.

Waarom de NSBM op dit punt afhaakt is niet duidelijk. Het gieten van lange assen praktiseerde men toen ook: de standermolen van Sprang heeft een door-gaande NSBM-as van 5,58 m uit 1854.

Het kan een kwestie van prijs zijn geweest waardoor het gieten van molenassen voor de NSBM niet interessant meer was. Ontegenzeggelijk zijn de prijzen na 1846 gedaald. In 1847 leverde Enthoven enige ijzeren assen voor de molens van de toen drooggemaakte polder Ouden Nieuw-Wateringseveld. Voor die assen bracht Enthoven f 19,- per 100 kg gewicht in rekening. Hierboven zagen we hoe de NSBM, nog beschermd door het octrooi, in 1839 f 28,- per 100 kg in rekening brengt voor de nieuwe molen van Schiebroek en in 1842 diezelfde prijs noemt tegenover de polder De Honderd Morgen of Wilde Veenen in Moerkapelle. Door het hoge gewicht van een as tikt dat wel door. Concurrende prijzen kunnen dus een rol gespeeld hebben, al bracht de NSBM in 1836 voor de ondermolen van Schiebroek f 20,- in rekening. Een andere mogelijkheid is dat de NSBM meer brood zag in ander gietwerk, hetzij voor het eigen bedrijf, hetzij voor derden, en daarom de molenassen maar aan zich voorbij liet gaan. Het betekent wel dat de NSBM wel het eerste, kleine stukje van de molenassentaart kreeg. De rest gaat voor het overgrote deel naar bedrijven als Enthoven, Sterkman/De Prins van Oranje, Penn en enige anderen.

Dat neemt allemaal niet weg dat de molenassen zoals wij die nu kennen en na 175 jaar nog steeds gegoten worden hun wortels hebben in de assen van de Nederlandsche Stoomboot Maatschappij, Etablissement Feijenoord.

▲ De meeste ijzeren assen zijn verdwenen door het afdanken van de molens en niet door het begeven van de assen zelf. Zo ligt hier aan de Rottedijk in Moerkapelle de NSBM-as uit 1841 van de zojuist gesloopte molen 2 van de polder De Honderd Morgen, wachtend op de smeltkroes of een nieuwe loopbaan?

▲ De kop van de NSBM-as van de molen van Montfoort. De as is van het rechthoekige model. Aan de ene kant staat FYEN-OORD; aan de andere kant NSBM 1844 (foto ing. J. den Besten, 5 juni 1988).

Help een: **HOBBELAAR!** (1)

Inleiding

Het aantal professioneel in bedrijf zijnde korenmolens mag dan op de vingers van twee handen te tellen zijn, menig vrijwillig molenaar vindt het malen met stenen ook geweldig. Juist voor deze categorie is het in orde brengen of houden van de stenen, door geringe ervaring en weinig maalwerk, soms heel frustrerend. Waar in vroegere tijden nogal eens hevige debatten en kostbare ingrepen om werden (uit-)gevoerd, lijkt tegenwoordig niet meer te spelen, maar is dat zo? Ik bedoel het probleem van het hobbelen van een steen. Een steen hobbelt wanneer hij (ineens) een (zware) trilling vertoont, dan onregelmatig meel geeft en véél kracht verbruikt. Ook ik ben wel eens een jaar of nog iets langer aan het zoeken geweest om het hobbelen van een koppel op te lossen. De ene dag was er geen vuiltje aan de lucht, 's anderendaags kon je gewoon niet normaal malen met die steen en bleef hij rommel. In de loop der tijden heb ik een lijst

aangelegd met wel meer dan vijftig oorzaken van hobbelen. In een stuk of tien technische columns in dit blad hoop ik die langs te gaan. Misschien kan een lezer er zijn of haar voordeel mee doen. En mocht iemand een aanvulling of verbetering hebben? Graag!!

Oorzaak 1: de ondersteuning van het koppel

Bij een hobbelaar is het zaak te werk te gaan volgens het principe van uitsluiting: begin met de meest voor de hand liggende oorzaken en elimineer die één voor één. Lig de ligger niet perfect gesteund, dan heb je misschien niet de eerste oorzaak maar wel een die de zaak erger maakt. Een ligger moet absoluut stabiel liggen, het gewicht afgesteund op voldoende zware balken. Dat bereik je eenvoudig door hem op drie punten te ondersteunen, b.v. drie stelbouten of drie zware blokken of wiggen. Bij vier steunpunten kan hij zweven

boven één en bij voorbeeld bij een bepaalde wind en een door het gewicht van het kruis iets overhellende molen of bij overkruisen, gaan klapperen! Te dunne zolderbalken of steunpunten op vloerdelen kunnen hetzelfde effect veroorzaken. Ik heb wel eens een ligger aangetroffen die door tientallen wiggetjes werd ondersteund. Dat had dan wel redenen. Ik kan me twee situaties voorstellen dat een molenaar de ruimte tussen de belangrijkste stelwiggen opvult. Ten eerste wanneer de zolderdelen dik en sterk zijn, maar de ondersteunende balken wat aan de dunne kant. Ten tweede wanneer de ligger dun begint te worden en er een kans op breken ontstaat. Men trachtte zo'n steen zover mogelijk af te malen. Doordat op die manier de steen over de hele buitenumtrek droeg kwam dit de stabiliteit ten goede.

Pandsel

Verkoop Grathemer molen

Naar aanleiding van het bericht in het vorige nummer (*Molenwereld* 2011-12-413) verstrekt Reinier den Uijl, ambachtelijk korenmolenaar op de Grathemermolen nadere informatie en schrijft:

'Ik heb Frans Verstappen uitgenodigd op de molen nadat ik te horen had gekregen dat een makelaar de molen zou verkopen. Mij was daar door de gemeente niets van verteld. De makelaar plaatste daarna een spandoek dat met 12 bouten aan de monumentale molen werd vastgezet. Inmiddels staat het spandoek los van de molen op een betonnen voet. Maar opmerkelijker is dat de gemeente 6 jaar lang geen onderhoud aan deze molen uitgevoerd heeft. Wel werden aan de andere molens in de gemeente de nodige opknepkosten en herstelkosten gemaakt. Bij mijn aanstelling als vrijwillig molenaar in 2006 stond bij ons (de heer Verstappen was bij de besprekingen op het gemeentehuis aanwezig) hoog op het verlanglijstje dat er een daadkrachtige stichting in de gemeente zou komen die de belangen van alle molens zou vertegenwoordigen. De Stichting Grathemermolen was al sinds 1995 slapende. Mijn inziens heeft de gemeente de zorgplicht omtrent het instant houden van de grathemermolen ernstig geschonden. Ook heeft de gemeente nagelaten de Grathemermolen een gelijke kans te geven ten aanzien van de

andere molens in de gemeente Leudal. Op de Grathemermolen was gedurende 6 jaar een molenaar fulltime inzetbaar. Ik zou op de Grathemermolen consumptiemeel gaan malen. In 2007 ontving ik het getuigschrift ambachtelijk korenmolenaar, als een van de eerste uit de nieuwe lichte korenmolenaars. Dan wil je ook kunnen malen. Echter, ik merkte dat bij besprekingen over verkoop en herinrichting van het molencomplex daar nooit over gesproken werd. Het woonhuis van de molen was al 6 jaar niet bewoond. In de winter van 2010 op 2011 had ik 4 ton boekweitmeel gemalen en ongeveer 800 kilo tijdens de kerst en oud en nieuw op de molen staan. Bij terugkomst op de molen in het nieuwe jaar hadden ratten zo'n zak of 12 aangevreten. Toen werd direct duidelijk dat een molenaar op een watergedreven molen moet wonen wil hij hier van gevrijwaard worden. Dat alles was niet mogelijk en in diverse gesprekken met wethouders heb ik daarna aangegeven dat ik zo niet verder kon. Er moest iets gebeuren. Er moest geïnvesteerd worden. Een kostenbegroting had ik ook gemaakt. Met een inbreng van eigen geld, financiering door gemeente en met subsidies (binnen te halen door de nieuwe stichting) zou er een kostenpost overblijven van 12.000 euro per jaar. De woning zou dan bewoond kunnen worden en de molen maalvaardig gemaakt.

▲ Het bord op de gevel van de Grathemer molen (foto F. Verstappen, 9 november 2011).

De molen zou dan 6 dagen in de week open kunnen. Die 12000 euro zijn dan vlug terug verdiend.

Dit alles heeft tot niets geleid. De afgelopen jaren bleek dat er weinig beweging bij de verantwoordelijke wethouders aanwezig was. In oktober 2011 heb ik aangegeven op zo'n manier niet verder te kunnen. Ik ga niet weg omdat de molen te koop staat; neen, ik ga weg omdat ik er niet veilig genoeg en op verantwoorde wijze ambachtelijk meel kan malen. De molen mist nu de uitstraling van een ambachtelijk verleden. Met veel inzet en plezier had ik een redelijke klantenkring opgebouwd. Mijn afnemers waren teleurgesteld nadat ik hen vertelde niet meer te kunnen leveren. Dat is het verhaal; een gemiste kans. Daar moeten de verantwoordelijken op aangesproken worden.'

Molen Hulst uitgekleeed!

In *Molenwereld* 2011-11-373 werden de lezers er op geattendeerd dat de Stads-molen in Hulst een bezoek meer dan

waard is, een goudmijn voor de geïnteresseerde molensliefhebber. Dat werd mij mede ingegeven door de aanwezigheid

▲ De maalstoel onder in de molen van Hulst (foto jsb, 5 september 2009).

▲ Ook tot verdwijnen gedoemd? Excelsior graanreiniger, fabrikaat Omer de Reu Bellem (foto jsb, 5 september 2009).

- 'T BETERE WERK -

van een heel mooie maalstoel onder in de molen en andere apparatuur aldaar; het bekijken waard en ze vertellen op zich hun verhaal. Het hoort erbij, ook al komt de maalstoel (een echte en geen boerengeval!) uit een maalderij in Ossensisse. Dergelijk maalstoelen trof men vroeger veelal aan onder in windmolens om niet afhankelijk te zijn van de wind. Daar is het meeste van verdwenen, omdat men vond dat iets niet in een molen hoort (oh, heilige onnozelheid!). De laatste jaren is er in dit opzicht gelukkig (zij het te laat) een kentering ten goede ontstaan, maar blijkbaar is dit nog niet overal doorgedrongen. In Hulst in ieder geval niet, want een goed geïnformeerde lezer deelde ons mee dat men op verzoek van de vrijwillige molenaar (!!!) de gehele begane grond wil vrijmaken om gasten te kunnen ontvangen. De maalstoel zal dus verdwijnen. En de gemeente vindt het prima.

**Dit is werkelijk onvoorstelbaar!
Is dit monumentenzorg?
Eerder vandalisme toch?**

Misschien nog een ideeetje: bezoekers hebben meer aan een bar dan een maalstoel. jsb.

MOLEN Wereld gaat voor u OPEN!!!

en
MOLENAARSVERLEDEN cadeau!!!
 en
 nog korting toe!!!

Al elf jaar is Molenwereld het blad bij uitstek op molengebied voor honderden molensliefhebbers met veel nieuws, reportages en allerhande artikelen, rijk geïllustreerd en goed verzorgd.

Meer dan 150 nummers en DERTIEN JAAR MOLENWERELD dat vieren we!

Als u nog nooit abonnee bent geweest en zich nu opgeeft dan krijgt u eenmalig bij uw abonnement het boek **Molenaarsverleden** **ter waarde van € 12,50 cadeau!** Molenaarsverleden is een bundel van veertig interessante artikelen over molens en telt 96 pagina's.

Bovendien kost u een abonnement over 2012 geen € 47,50 maar € 38,50 indien u alle elf nummers van die jaargang wenst te ontvangen. Wilt u er minder dan kunt u voor ieder nummer dat u niet wenst € 3,50 aftrekken.

Als u bijvoorbeeld alleen de laatste drie nummers wenst, dan is de prijs € 38,50 - 8 x € 3,50 = € 10,50.

MOLENWERELD iedere maand per post thuis kan op drie manieren:

1. Door het nemen van een abonnement.
 Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Abonnementsprijs: Nederland: € 47,50 per jaar (incl. 6% BTW).
 Overig Europa: € 65,- per jaar (incl. 6% BTW).
 Overige landen op aanvraag.
De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan.

2. Door u aan te melden als donateur.
 Donateurs van de Stichting Molenwereld in Nederland ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van € 62,50.

3. Door een cadeau-abonnement.
 U kunt ook een abonnement cadeau doen. U geeft dan via onderstaande bon aan wie u de **'MOLENWERELD'** wilt toesturen en met ingang van wanneer. Na ontvangst van het abonnementsbedrag sturen wij u een cadeaubon voor de ontvanger.

Een cadeau-abonnement kan voor een heel of voor een half jaar aangegaan worden.
 De prijs voor een heel jaar is € 49,-, voor een half jaar € 24,50. Na afloop van de periode wordt het cadeau-abonnement automatisch door ons beëindigd.

B O N

*JA¹, ik meld mij aan als abonnee op de **'MOLENWERELD'**:

- *volgens bovenstaande aanbieding van € 38,50 voor alle nummers van 2012 en ontvang het boek *Molenaarsverleden* gratis.
 *volgens bovenstaande aanbieding en ontvang het boek *Molenaarsverleden* gratis, maar wens van 2012 alleen de nummers ..... te ontvangen.

*JA¹, ik meld mij aan als donateur van de Stichting Molenwereld tegen een donatie van € ..... Ik maak mijn donatie over op Postbankrek. 4506935 of Rabobankrek.no 3750.30.867 t.n.v. de Stichting Molenwereld.

*JA¹, ik wil graag een cadeau-abonnement aanvragen voor:

Naam: .....

Adres: .....

Postcode: ..... Plaats: .....

met ingang van ..... voor een periode van een half/heel² jaar

Als / molensliefhebber / beroepsmolenaar / molenaar / vrijwillig molenaar³ ben ik speciaal geïnteresseerd in:

.....

Afzender (s.v.p. in drukletters)

Handtekening:

Naam: .....

Adres: .....

Postcode: ..... Plaats: .....

Deze bon of een kopie ervan kan, ingestuurd worden aan:

Stichting MOLENWERELD Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle

1. s.v.p. aankruisen hetgeen door u gewenst wordt.

2, 3. s.v.p. doorhalen wat voor u niet van toepassing is.

